Oprawiono w r. 1936.

Dar M. Baranowskiej
za pośrednictwem
rekt. W. Natansona. 1932.

6429

Narcyza Żmichowska.

I. „Notatki o naukach przyrodzonych (Pogadanki)" z wykładów Żmichowskiej spisane przez Wandę z Grabowskich Zielińską. . . . . k. 1-18.

II. „2 notatek s.p. Narcyzy Żmichowskiej robionych przez nią dla uczennicy i wnuczki zarazem Maryi G. 6 składni." (Pismo Pauliny z Lewińskich Grodzieńskiej, siostrzenicy Żmichowskiej.) " 19-34.

III „Notatka z lekcyj P. Żmichowskiej." (spisane na papierze znaczonym M.L. Marychna Lewińska?) " 35-38

IV. „Notatki z r. 1874" Eulalji Kucharskiej. " 39-52

Są to notatki robione przez słuchaczki pogadanek, wygłaszanych przez Żmichowską w r. 1862. (por. rkp. 6820.)

Notatki o naukach przyrodniczych (Pogadanki)

I

Nie myślcie Panie, żebym się zechciała podjąć w ciągu tych kilku zebrań, czegokolwiek więcej z nauk przyrodniczych nauczyć. Jest to zresztą niepodobieństwo z uwagi na moją przechodzącą wszelką wyobraźnię ignorancję. Pomyślcie tylko, że te nauki obejmują wszechświat cały, od gwiazd mlecznych do atomu, jako regestr zaczynają się od nieskończoności i niewidzą mety przed sobą, nie mają punktu zatrzymania obracają się ku nieskończoności. Jako poznanie prawa na mocy którego ten świat istnieje. Kiedy idziemy pierwotnej zasady, to znajdujemy Boga tylko, kiedy chcemy ostatecznej celowości zrozumieć, to znów Bogiem się tłomaczyć musimy. Przedwieczność – przyszłość – to krańcowe księgi nauki, zwanej historyą naturalną. Człowiek między niemi swoje prace swoją chwilową, pracę nieśmiertelnego ducha, ale śmiertelnej, efemerydalnej istoty, – nim się zorejrzy zakończa, nim co spostrzeże i zarwie, już czas jego życia minął jak błyskawica, a że błyskawica trwa krócej, niż to wam nawet zdawać się może, to kiedyś jeszcze mówić o tem będziemy, a że porównanie moje nie jest przesadą rhetoryczną, to wam się przyznam że nawet i błyskawicy w braku tylko czegoś krótszego używam, bo jak na oznaczenie czasu jej trwania nie spotrzebowano jeszcze w fizyce dość subtelnego, delikatnego narzędzia – tak i na oznaczenia stosunku jaki między skończonem życiem człowieka a najdalszą przeszłością i najdalszą przyszłością natury panuje, nie znalazłem jeszcze wielkiego w liczbach schematu, – i zresztą, ponieważ wszelka arytmetyka przypuszcza ilości nieskończone, więc na pomnikę według której n.p. odległości takie, jak słońce od ziemi, trwania takie jak słońca i ziemi wielkimi mil, miljardy lat, wyraża iż tak się mają względem tych innych nieskończonych, jak zero względem wszystkości, – czemże więc być może to jedno życie człowieka, zamierzone tak skąpo, od kolebki do grobu? Gdybyśmy rozumowanie, rozsądkowo te rzecz uważali, to człowiek nigdy nie byłby w stanie ogarnąć i zrozumieć choćby jednej cząsteczki wszechświata, bierząc wszechświat nawet

w formie prostego regestru, a człowieka w znaczeniu bi rozumnej, wdzięcznej się i umierającej istoty, poprostu fizycznie skończone życie, niedołęstwem dziecińskiego potrzeba snu, jedzenia, picia i innemi przerwami skrócone, nie stanęłoby liczba godzin i minut swoich na wynalezienie innemiych zawiłych wszechnauky, na arytmetyczne porachowanie przedmiotów. Na objęcie zaś każdego, na poznanie prawdziwe, no to samo zapewnie wyobrażacie sobie czy jest podobieństwem? Czy przypuszczalną możliwością? Nigdy, ach nigdy, człowiek najrozumniejszy, ale człowiek odarty dwoma chwilami początku i końca na obszarach nieskończoności, ani by pojął, ani by nieprobował pomyślenia pojąć tego, co go otacza, ani by użyć, ani wynaleźć nie umiał tego słowa „nieskończoność" gdyby sam w sobie nieskończoności nie nosił. Ta nieskończoność migająca błyskawicą kształtu i życia ludzkiego, dlatego jedynie chwyta, orze, przenika prawa natury, że sama jest nieskończonością, że powinowactwem własnej treści łączy się z treścią wszelkiego istnienia, a własne istnienie przez tego przedłuża pamięcią pokoleń, własną pracą sztukuje pracą, sztukuje dziedzictwem poprzednio zdobytej wiedzy i przekazuje testamentem tej, która się później ma dalej rozwijać.

Nauki przyrodzone są dowodem nieśmiertelności ducha i łącznej jedności całej ludzkości, nie tylko na przestrzeni ziemskiej, ale przez wieki wieków, przez cały czas zapamiętany i niezapamiętany.

Człowiek jako duch nieśmiertelny mierzy się naturą, kocha się w naturze, bada naturę, ale tylko ludzkość w całości swojej prawdziwie naturę poznaje, wyrozumiewa, dowiaduje się jej praw i prawd.

Człowiek chcąc duch nieśmiertelny w przejawie swego ziemskiego istnienia, nie mógł by temu zadaniu podołać, bierze więc tylko ogólne rezultaty prac dokonanych, dziedziczy pewną sumę objaśnień, a jeśli mu się uda jednem spostrzeżeniem więcej ją zbogacić, to już szczęśliwy i zastrzyony. — Jedno spostrzeżenie, to nieraz tak trudna i tak wielka zasługa. Od praktyków do prawników (w rozumie)

idą razem zapiski ciągłych uwag, nim te uwagi spostrzeżeniem rozbłysną, zastosowaniem się zużytecznią. – Żeby wiedzieć dlaczego wiatr wieje, trzeba było od początku świata, aż do tej chwili, tysiącami takich ludzi, którzy badali gwiazdy i ziemi powierzchnią i siły w całej naturze rozlane; astronomia, geografia fizyka, składały mnóstwo pewników zdobytych, aż w końcu ten pewnik się zbiegł, że wiatr wieje dlatego, bo się ziemia w przestrzeni obraca, bo jest zimno przy biegunach a gorąco pod równikiem. I teraz mowa, aby kiedyś dowiedzieć się może, według jakich praw rozkłada swoje cieplne działanie, sprowadza burze, lub jest susze przyczyną; to trzeba na całym globie zbieranych meteorologicznych kronik. Czytaliście – myślę to – widzieliście może ich kartki przy Bibliotece Warszawskiej, – z takich to kartek, po tysiącu lat, lub mało co przed tysiącem w najlepszym razie, będzie można jakiś zarys ogólniejszej Kroniki naszej pochwycić, z tej kombinacji, z tej istoty, spostrzeżenie prawdopodobne po lat drugie tyle, uda się jakieś przystosowanie zrobić, jakiś wniosek wyciągnąć, burzkość zapanuje nad całą atmosferą. Wynik olbrzymi! ale jakie kolejne przygotowania! – I tak na każdym punkcie; do zorganizowania istot organicznych potrzebni są ludzie, którzy całe życie n.p. będą tylko muchy łapali, do wyśledzenia jakiegoś nowego szczegółu w anatomii, potrzebni ludzie którzy całe swoje z wielkim nieraz trudem, nieraz dojrzałości z całą siłą myślą, wieku po. Szczegółowego roztrząsnąć, przesiedzą nad mikroskopem i dalicą się jednego piórka więcej przy małe jaskry, albo jednego pyłku więcej na różnicznym pręcie. Ale stracę fantazji jaka to dobiargowość konieczna i przekleństwa – Mówią że poetą urodzić się trzeba – Mnie się zdaje że stokroć prędzej można z własnej woli poetą stać się, były przykłady podobnych fenomenów (Alfieri) Ale naturalistą, prawdziwym, szczerym naturalistą, to zaręczyście urodzić się musi. Z własnego wyboru nikt by nie przyjął ciężkich warunków takiego życia. Życie prawdziwej ofiary wydane na jarzmo nauki, na postęp nauk się godzi – bo inne nauki mniej więcej żywią człowieka moralnie i fizycznie – Nauki zaś przyrodzone żyją wyrzeczeniem i moralnie i fizycznie – Chłoną duszę, tłumią karyerę, odbierają mienie częstokroć. opłacają się życiem.

bo inni ludzie rozwijają naukę, a inni z niej praktyczne czerpią korzyści – Chemik-farbiarz-agronom. Człowiek w zwyczajnem usposobieniu nie miałby odwagi sięgnąć po taką niedostępność, rzucić się w takie niebezpieczeństwa, tylko siła powołania, wokacya, ten mistyczny pierwiastek w duszy wybranych jednostek, nie ochotników ciągle nowych najmować. Nic dziwnego jednak że ochotników stosunkowo bardzo mało, ich praca, o ile się to dało na przykładach objaśnić, bardzo powoli, bardzo małe sumki składa w ogólną skarbonę wiedzy, ztąd wynika, że i nauki przyrodzone, bardzo mało są rozwinięte, w każdym kierunku nici są poprzerywane, miejscy rozległem terenie tamtych brakuje, raz po raz szereg jakichś twierdzeń ucina się nagle tem słowem nierbadana tajemnica lub zaciemnia tym obłoczkiem, co go hypotezą, przypuszczeniem zowią. Hypoteza i przypuszczenie, najrabawniejsze cacka dla profanów niemiejscowych, najlichszy materyał dla umiejscowych pracowników ciężkiej pracy; jedno tylko jest wynagrodzenie dla prawdziwych naturalistów, właśnie jakaś zapokojenia się, niezmącona żadną niecierpliwością pogoda ducha. To nie mój, ten ogólny prawie rzec można statystyczny wniosek, że naturaliści są ludzie najspokojniejsi, nauka ich pochłania – ale zarazem opancerza na wszystkie wewnętrzne i zewnętrzne wichry, – właśnie dlatego, że jako nauka nie hypotezami lecz pewnikami się rozwija, w historyi fakt nawet pozornie najściślejszy (Ravaillac zabił Henryka IV-go) ma jednak strony swoje fluktuujące, wątpliwe – strony moralnych pobudek i pozornych skutków. To nauce przyrodzenia żadnej takiej chwiejności, wszystko cyfrą z arytmetyki, figurą geometrycznej, albo pozornie niewiadomą X – Co innego niewiadomej dochodzić, a co innego wiadomą systematyzować, wrabiać w ideę swoją. Był czas że i nauki przyrodzone uległy tej skłonności ludzkiej, kwitnęła astrologia i alchemia, człowiek stawał względem natury w stosunku wymagającym, apodyktycznym jak niegdyś filozofowie „daj mi pierwiastek wszechrzeczy, daj mi wiedzę przyszłości." Dzisiaj te nauki pozostają ukryte. Badacz nie przymuszony, z pewnym planem zbliża się do natury, ale z

Dobrą wiarą, a posteriori pytą jej czem jest, bada to, co się w niej znajduje. Ogromna trzeźwość umysłu wymagana jest obecnie do pracującego na tem polu; więc też jako wspomniałam pracującego arcy-skrupulatne grono. Historya naturalna nie tylko mało postąpiła (mało wyraźna proporcya między tem co zdobyte, a co do zdobycia zostaje, niekoniecznie między tem co mogła zrobić, a czego nie zrobiła i owszem według tej drugiej proporcyi możności, to istne dziwy, czego ten biedny 6,000letni człowieczek dokazał.) Bezwzględnie uważając wszelako, historya natu ralna mało nie jestem, a o tem co już nie nawet z pewnością, mało tu wyprała. Niedokładna i niepowszechniona - Zdaje się że ludzie nierozumiejąc sobie jestem na jej ugruntowanie, przy ugruntowaniu, straciła by charakter swój Malowniczy, przestałaby wyglądać jak altan ofiarny - Stałaby się raczej upajającym hazardem, pieśnią bajadery tulącą w pieszczocie kochanka wdziękiem swoich. - Rozpoznawania natury wszędzie mozolne i nudne - cyfra - jej ostatyczna figura, - ale natura, wszędzie tak piękna i mądra, że zawsze wzięcie po wzięciu, jest lubością, zachwyceniem, zdumieniem - artyzmem w najwyższej potędze -

Jeśli mniałam w wyprowadzonych słowach, dać wam jaśnie cały ogrom tego zadania, to zdaje sobie sprawę Waszego ugruntowania nie jest, a mnie przebaczycie że Was w jej nabyciu skierować nie mogę - Przyznaję się że nie mniem nauk przyrodniczych, podjęłam się jednak mówić o niej, bo mówić o czem inna rzecz jak mówić co, wiedzieć o czem, inna rzecz jak mówić co. Wiedzieć o wszystkiem potrzeba Każdemu, mówić o wszystkiem wolno Każdemu (byle synonimu nie potrącił i różnicę miał ciągle na myśli przytomną) Odważyłam się więc mówić o naukach przyrodniczych, tembardziej że wiedzieć o niej ciągle, raz po raz w życiu, było mi potrzeba. - Całą tęsknotę moją, całym brakiem rozpoznałam wszechstronne niedostatki moje w tej mierze, i dlatego choć nie prawie nie mniem z nauk przyrodniczych, wiem doskonale czego mi nie wiem. Jest i to

przydatne, moralnie choć na pokaz, – zmysłowo, faktycznie, choć na ostrożność. Dlatego podzielę się z Wami niewiedzą swoją.

Najgorzej, kiedy człowiek obojętny jak zwierzątko, nie wie nawet o swojej ciemnocie, nie myśli, nie potrzebuje, nie wmaja, że tam, że wtem, że taka lub taka jest prawda. Przechodzi koło cudów mądrości Bożej, ani go zastrzyga nawet; stopa nad brzegiem otchłani, nawet się nie domyśla że tu u nóg przepaści, depce po płatkach, robaczkach, dyamentach, ani mu przez głowę nie przejdzie że pod stopą jego bogactwa, zyski, przyjemności, całe światy wdzięku piękności rozkosy – A jeszcze gorzej niż najgorzej, gdy się zadowala fałszywą odpowiedzią na pierwsze zapytanie swoje, gdy pozna stanie na byle wytłomaczeniu, złudzeniu, gdy jasno tego przynajmniej nie wie, że nie wie. Taki grzech w dziejach rozwinął i zgranitował przesądy wszystko co ludzkości ciemiężyło i ciemiężyć jeszcze – różnice kast, zaborczość, ubóstwo, zniewieszczenie namiętności – Cykuta Sokratesa – Krzyż Chrystusa, stosy średniowieczne, tortury Św. Inkwizycyi, wszystko to wypłynęło z niedokładnego poznania lub z zaniedbanego poznawania natury. Postęp historyi ludzkiej opóźnił się przez prostą w astronomii, fizyce i chemii pomyłki, przez stopę wiarę w klamliwe objaśnienia fenomenów przyrodzonych. – Dziś jeszcze ciągnie się dalszym spadkiem niewiedzę i głupstwo tysiącznych to pierwotnie niewinne głupstwo – Uczonym, tak przynajmniej naukowo uchylono przesądy, ale dla masy ludzi który nie widzą jeszcze o niewiadomości swojej, została jeszcze massa zabobonów.

Przesąd jest prawomocnym wyrokiem na kłamliwym wywodzie sprawy opartym, przesąd względem murzynów, niewolników, którzy mędrzy Arystoteles jako ciała, a innych, wolnych, jako najczystszej duszy uważał. Dusza rozkazuje ciału, pan niewolnikowi, – przesąd względem nowych odkryć, wynalazków, prawd nowych, – prześladowanie czarnoksiężników – Kopernika, Galileusza, Husza it.p. Dziś niestety przykładów nie brakuje.

Zabobon jest indywidualnem zwichnięciem rozumu, niby dobrowolną ludzi niewolą. Zabobon głównie polega na wywodzeniu fałszywego skutku z niewłaściwej przyczyny, i znaczenia fałszywej przyczyny, niewłaściwemu skutkowi. Jest wiele zabobonów śmiesznych, tak zwanych niewinnych, jest wiele szkodliwych, a niektóre, wszystkie są równie groźne. Człowiekowi nie wolno być względem żadnej prawdy obojętnym, lekceważyć mu niewolno najdrobniejszego okruchu tej ludzkości wszechnemu. — Mienić w zabobony, a co się narzuca wierzyć, mieć je za prawdę bez pomocy rozumu, lub wbrew rozumowi — jest wyrzeczeniem się prawdy — Dobrze być może szczęśliwym, ale sympatycznie niekoniecznie groźnym. Ja nie wiem czy już na tych zebraniach naszych, dałam Panom dość mocne świadectwo, ważności tego słowa — prawa tej mądrości, tej wiedzy Bożej która prawdą jest. Jeśli mi się to powiodło, to zrozumiecie Panowie tak surowo odzywam się przeciw zabobonom, do których miany podniesionym ta negacja wszelkiej logiki, to bezsensowne wywodzenie skutków i przyczyn jest zbrodnią rozumu, przeciw prawdzie. Zabobon, przebierać tylko można jak pokornym, mistycznym symbol ograniczonej wiedzy człowieka — Tak mało jeszcze dał pochwycił w rozrządzeniach Bożych, iż nam wolno niekiedy jakoby na pewność na uprzedzenie, związać niekiedy dwa bezsensowne zjawiska, wielką własnej fantazyi, na podobieństwo tego przysłowia „wstał na granicę, zerwał pietruszkę". Darował nożyk, przyjaźni się przeciąć — Mój Boże przyjaźni człowieka tak zmienna, nietrwała, łatwa co zachwiać ją może. Nam przewidzieć nie dano i. dlatego kształtem wszelkiej przyszłości dowolny przyczynę do faktu bezpośredniego — O krok dalej, fantazya, symbolizmość przechodzi w grzeszne pogaństwo. I nie myślcie że na takiej jedynie ograniczeniu się dokiargacz — Pomawiam definicyę zabobonu — Otóż my wszyscy jeszcze sami w sobie, jeszcze taką ciemnotę, jeszcze bezradność jak dochodzenie lub przynajmniej wyrabianie się o dochodzenie jeszcze innych prawdzie, rozsiany sami w sobie pełno jeszcze uprzedzeń i przesądzeniu zabobonów, nie rozumiemy się wcale — Tłomaczemy się sobie jak najmi

-donosnej. Jestem pewna, że większa część Kobiecych serc bez odrazy gdyby Kobiety według metody nauk przyrodniczych wiedziały co się w nich dzieje. O tyle jednak o ile wiedzieć będą przynajmniej, że to nie osobliwość żadna ale zwyczajny, dla drugich już dobrze wiadomy fenomen, to nie wiele dla uzyskania ich serdecznej męskich pomocy. Gdyby mi było danem, której z was choćby tylko tę pośrednią ostrzeżeniem uczyniłabym przysługę, już byłam sobie za odpłatę mojej szczerości i mojej odwagi, to publiczną, uczyniłabym się tem zadaniem ograniczyć nawet, bo mimo i większej rzeczy pomimo mej niedołężności dotknąć ręką - Jak z jednej strony pragnęłabym zmazać kontury tych wielkich prac które natchnienie dla innych już to mniej więcej zapełniono, tak z drugiej strony chciałabym rozbudzić chęć i pewność dla tego ogromu, którego nauki przyrodnicze są orężem. —

II

Nauki przyrodnie mało znane, mniej jeszcze upowszechnione — Religia ich kolyską, przez długie wieki były nawet treścią religii - Kapłanów Indyjski, egipski, grecki, rzymski, w chrześcijaństwie filozoficzny. Indyjski zbóstwił siły, egipski więcej przedmiotki, grecki kształty, filozoficzny ideę. Brimurti Bóstwa twórczość — Wisznu życie - Siwa zniszczenie odradzające Metempsychosis.

Egipska trójca Kneph, Fre, Fta. Amun stwórca — Chtas wieczny rzemieślnik Osyrys dobroć - Osyrys Apis - Horus wilgoć ziemia - Światło - Typon przedmiotek tego - Natura ogólna - Kadyzek — Odradzanie się dusz po 3000 lat, na drodze asygnacyjnej.

Grecka z nocy i chaosu — Wszechświat eteru i przestrzeni.

Demogorgon Ojciec Nieba i ziemi — Niebo i ziemia Celusa radzą, którzy zaślubia Thitea (materyę) z niej córki — Cybella (natura) i Themis (prawo) Synowie Tytan (siła) Saturn (czas) - Saturn Ojca zwycięża — Jowisz zwycięża Saturna. Ludzkie postaci Trójca grecka Jowisz Niebo - Neptun woda — Pluto piekło ogień — Dzieci ich — Wszystkie szczególne i pojedyncze twory natury pod ludzką postacią. —

Że religia była kolyską nauk przyrodzonych, a nauki przyrodzone były przez czas długi jej treścią, że są dziś jeszcze jej dopełnieniem, o tem dzisiaj mówić przykładam —

Prosiłam Boga o dar słowa, o jasność szczególniejszą wykładu, żeby w tem co powiem żadko między nami nie zaszło nieporozumienie, żeby synonimy rozmaite których używać będę musiała, cieniowanie subtelne o których wspomnieć mi wypadnie, żadnej z was tutaj nie zgorszyły, a tem które jeszcze się w głębie wikłają, do wyjścia na prostą drogę pomogły.

Zgorszeniem byłaby zbyteczna niepotrzebnie chęć zaciekania się mistycznego Pomocą zaś dla zamistycznionych — jakiekolwiek usposobienie, ma się

rozumieć nie w zaprzeczeniu „Wam nic do tego,” ale w jakości, w twierdzeniu chociby tej formy: To tak jest – a tego jak jest? nie wiem.

Wyobraźmy teraz przeniesienie się Pana w pierwsze wieki przedhistoryczne w te, z których nam jedynie okruchy religijnych systematów na pamiątkę ich przeszłości zostały.

Człowiek z ducha i z ciała złożony, bierzemy go u.p. rozchadzącego się z innymi ludźmi z pod stóp wieży Babel. Pomieszanie a raczej potworzenie się odrębnych języków, wyraża zarazem pierwszy wolny ruch jego intelligencyjny ludzka wykonany. Pierwsze oderwanie osobistości ludzkiej od bezpośredniego objawienia, – strata danego, praca na wyskanie – z niewinności rajskiej, z łaski Bożej. Setki, owego plemienia resztki piastujący człowiek od tej chwili rozejścia się, a rozejście było niewątpliwym faktem – dzieje każdej miejscowości zaczynają się wspomnieniem o wyjściu lub przyjściu – Śmiało powiedzieć można, że ani historya, ani jeografia nie przedstawiają ludzi prawdziwych autochtonów, autochtonów są w najlepszym razie jak u Słowian, pierwszemi przybyszami; bez miejsca o to. Z chwilą rozejścia człowiek historyczny zaczyna pracować, zaczyna zdobywać, zaczyna dochodzić własną wolą i własnym rozumem tej doskonałości, która z nim objaw woli i złe wyjście rozumu utracił. Zawraca ku początkowi swojemu, ale długą koleją postępu, który jako wiemy z tylu grzechów i zasług się składa.

Otóż przy pierwszych krokach, wyobraźcie sobie potomków owego, zupełnie nic nie wiedzących. Mają tylko w sobie duszę nieśmiertelną, która potrzebuje Boga, i ciało śmiertelne, które potrzebuje natury.

Między duszą a ciałem pośredniczy rozum – umysł? Władza która wszelkie wrażenia zmysłów odbiera i ze wszelkich wrażeń równocześnie tworzy potrzebne dla duszy, oderwane duchowe pojęcia – Tym rozumem i z temi potrzebami ogląda się po raz pierwszy człowiek do koła. Zawsze spotyka naturę –

absorpcją natury, a gdy tchnie za Bogiem, to nie może znaleźć żadnego słowa żadnego określenia, któregoby zawarem i w nature nie znalazł – Potężny, wszechmocny – a cóż jest potężniejsze od siły życia, a cóż jest potężniejsze od śmierci? Miłość tylko silna jako śmierć, powiada Salomon. Mądry – gdzież mądrość, rozumność wyższa nad układ wszystkiego o każdej rzeczy szczególnej w nature – od słonia do mrówki, od promyka słonecznego, do życia kruszynki, do gwiazd do wody kropelek – Nieskończony, a kędyż koniec lub początek natury (chociaż według tego co starożytni znali, łatwo dziś moglibyśmy geometrycznemi liniami określić, bo dla nich zawsze choć trochę dalej zawsze się ta zona nieskończoność, jako się dla nas trochę dalej zawsze.) I tak pod każdym względem, co tylko ducha mogła przerość o Bogu, to jej rozum pracujący o nature podawał. Więc Bóg został się niejako w pojęciu natury – Natura stała się Bogiem – Rozwinął się tak zwany Pantheizm mistykalności. A kapłanami stali się ci, którzy głębiej w poznaniu praw historyi natural-nej wnikli. Godnem to jest uwagi, że stopniowanie różnych zakonów religijnych w starożytności, odpowiada niejako stopniowaniu różnych objawów natury. Zdawałoby się że objawy najgrubsze, ostatnie, powinny były jako najpierwej uderzające zmysł, najpierwszego zakonu być podstawą, czyli że właściwej fetyszyzm, cześć pojedynczych przedmiotów, powinna była zarządzić się jako pierwsza historyczna religja. Tak jest dzisiaj przynajmniej między dzikiemi ludami, ale tak nie jest w historyi, oraz on przy początku dziejów. Spotykamy się z najogólniejszą, rzeczy można najidealniejszą abstrakcyą natury, i ten jeden fakt, to jedno spostrzeżenie może na wieki wieków kierować, lub raczej stanąć za dowód religijnej owaju tradycyi. Widzi się że dwie ortodoxia, tak bliskie bezpośredniego stosunku z Bogiem, jak u. p. dziś w Bogu, walą Bogu rozumne lilje i trawy, nie mogą przyjąć innego pojęcia, tylko najbliższe

prawdy - Bałwochwalstwo jest religią niepierwotnych, bo pierwotnych już nie ale zdziczałych plemion -

Ludy pierwotne, religia pierwotna, była jako rektam najabstrakcyjniejszem pojęciem natury - Znajdujemy ją w Indyach, lub właściwie jeszcze niżej na skali prostości, niższy stanie do Indyi przybyłemi - Jestto najogólniejsze zdanie wrażenie jednej potęgi. Indra jest wszędzie, jest wszystkiem, jest zawsze potęgą i dobrocią, lub raczej nieczem spójnikiem i, tylko jest określenie przymiotnikowe, jest potęgą dobrą. - Pierwsze Księgi Weda, nie zachowały śladów tego pierwotnego kultu, kilka hymnów zaledwie - W tych hymnach, taka błogość spokojna, taka siekanka świętości, że gdyby Któryś z was kazano dzisiaj wymyślić jakąś modlitwę piękniejszą a nieświadomej duszy, - jakąś religią która by n.p. sam znalazł i utworzył taki Henryś Schmidta, pner cygaretów prawdy i z jaskini wychodzący, jestem pewna że w całym pomyśle niejeden z was musiałaby się spotkać z wyrażeniem Wedy -

Jestto ciągła pieśń natury, a jednak niby nad naturą stojąca, jest pokłon stworzeniu, a niby niestworzeniu - Jest chwała dana drzewom i rzece jest ofiara, mleko kwiatów i owoców, a jednak ofiara nie dla światła, nie dla powietrza, wiatru lub pogody, tylko ofiara dla jakiejś potęgi, która świeci grzeje, żyzni, która jest tem wszystkiem i niby więcej niż tem wszystkiem istny sen duszy dziecięcej, jak go sobie wyobrażamy, gdy się w Matyśce uśmiecha. Jestto odpowiednie stanowisko tej chwili w naturze. Lecz tego snu, tego chaosu słady, tylko wyraźniej się rysują, dalsza nie Arów już, lecz Indyan religia - W potędze chaotycznej rozróżniają się trzy siły najwyższe - Twórcza, zachowawcza i niszcząca - Trimurti - Brahma, Wisznu, Śiwa; z onej trójcy w najsubtelniejszych dziedzinach, których stosunek dziś jest czystą krową niezrozumiały, rozwija się dopiero cała kosmogonia, będąca ozdobą teologia indyjska - Abstrakcya twórczości, przechodzi w myśl Maya tworzenie - Myśli o stworzeniu, powstaje Brahma - Tworzenie wydaje Trimurti Możliwość mieści się na obszarach niestworzoności i jest Brahma.

Brahma objawia się z razu tylko Chaosem, jednością myśli o świecie i materyi z której świat powstanie, aż nakoniec tworzy wszystko empirycznie, jego symbolem rzemieślnik i obłędni. Później przybywa Śiwa niszczący i oddzielił się od brata. Książki Brahmy głoszą nieskończoną ilość rzeczy i wynków, trudno rozróżnić znaczenia, badacze dzisiejsi różnie objaśniają te szczegóły, ale treść ta sama zawsze, stopniowe rozwijanie się natury. ruchem, kształtem, organizmem, życiem. Ś. nakoniec brat trzeci Wiszna, jest objawem zachowawczym, odradzającym - Metempsychozą, która znów ciągle dąży ku złączeniu się znów najpierwej przeciwnemi ogólną potęgą. Między tego wyrazu potęga., bo to jest subtelność bliskoznaczna, a jednak różna z wyrazem siła w naturze - Są bardzo naukowe badania siły (powiemy sobie o niej) lecz Indyanie zbóstwili najwięcej niejako sił tych extrakt. Po następstwie dopiero, przeszły w religię siły, choć im potworom zupełnie umysłowe Kategorye - Siłą np. jest repulsya, attrakcya, zniszczenie. przekształcenie - Rotacya - Zbieg tych sił ale, wydaje siły przeciwne, zniszczenie odradzające się. Po Indyach, widzimy dobitniej przedstawioną stronę umysłową tych stron sił, szczególniej w nauce Kapłańskiej Brahmińskiej. W nauce symbolicznej ludów, występują przeważnie własności siłowe - Światło, ruch, ciężkość, płyny - Występują jaśniej w religii Zoroastra - Trójstość ich lepiej jest oznaczona, bo najpierw jako dwójca przeciwna sobie, repulsya i attrakcya, - Łączące się dopiero w rotacyi - Ale w płynach jest owa przeciwległość potrzebująca zjednoczenia dalsze wyższe - Płynami zowią magnetyzm, elektryczność i proces chemiczny. Te płyny są wszędzie dwojakie, magnetyzm dodatni i ujemny przy biegunach, elektryczność dodatnia i ujemna, proces chemiczny dodatni i ujemny rozkładający i składający. Przeciwległości te, już w Brahmińskiej pojęte, w religii Zoroastra zowią się dobre i złe - Ormuzd i Ahriman - Łącznik ich rotacya doskonała - przybiecany Mitra.

W religii Egipskiej natura więcej się urzeczywistnia w potęgach, siłach, płynach przechodzi w naturę pierwiastków i ogół Kosmosu - Teologia Egipska, jest prawdziwą

Astronomia, Geognosya, Geologia. Mało po niej zostało bezpośredniej
śladów, ale to co zostało odnosi się do rodzaków, do natury wcielonej, a to co Mojżesz
nam przechował, jest najdoskonalszą allegoryą.

III

Nauki przyrodzone, wtedy dopiero z całą swobodą się rozwiesły, gdy je z religią rozłączono, a dziś postępują przez takich jedynie ludzi, którzy je z filozofią rozłączyli. – Niezależność, odłączność, tak każdej gałęzi wiedzy, jak każdej gałęzi rodu ludzkiego potrzebna. Pomimo to każdy, tak sam w sobie powinien być badany, jak człowiek sam w sobie wolno istnieje. Wszelkie pomięszanie jednego z drugiem, jest fałszem – w harmonii tylko w zgodzie, prawda tkwi. Nauki ciągle z nauk się tworzą, ciągle jedne od drugich odgałęzią. Żeby się trzymać jednak pewnego porządku w rozkładzie wszystkich kolei nauk przyrodzonych, weźmiemy za punkt wyjścia ten punkt właśnie który widzimy w historyi religijnej, punktem wyjścia dla ludzkości widzieli. W porównaniu odpowiadałby on Mythologii Indyjskiej – Ale my się zbyt ściśle tego porównania trzymać nie możemy, bo to się zawsze mówić o naukach ścisłych trzeba, o naukach przyrodzonych – więc najpierw ich rozkład. Najogólniejsza ze wszystkich jest Kosmologia, nauka o wszechświecie. Kiedy się szczegółniej poszczególne wszechświata zajmuje, wtedy jest Kosmogonią, nauką rodzenia się świata. W Kosmogonii głównie jest mowa o najstarszych religiach i filozofiach wyrazach, o przestrzeni, o czasie, o pierwotnej materyi czyli ekene. Następnie Kosmologia zapełnia się poznaniem wypadków, sił: Repulsyi, Attrakcyi i Rotacyi: a nakoniec do niej należy wytłumaczenie jedności panującej w całym organizmie zmysłowej natury. Kosmos Humboldta, najprzedniejsze o tem dzieło. Kosmologia mogłyby nie być bez fachowego przygotowania egzystować. Podaje ona summy ogólne prawd wybieranych szeregowo, jej spostrzeżenia są zawsze tylko kombinacyą, a nie odkryciami i wynalazkami. Ma niejako ideałną (filozoficznie „przedmiotową") syntezą, wszystkich o naturze wiadomości. Według pozornej logiki zdawać by się mogło że Kosmologia najpóźniej z nauk przyrodzonych powstała, kiedyż jest summą i zbiorowiskiem, składem, systemem. – Mylne to jest mniemanie, żadna

nauka nie powstała ani pierwej, ani potem. Wszystkie się razem zrodziły, jak razem wszystkie władze w rozumie człowieka zadrgnęły, tylko najpierw był chaos – jedno od drugiego nie dało się wyróżnić. Wyróżnienie to pierwsza – bodaj czy nie najważniejsza praca ludzkości. Póki się każda rzecz nie wyróżni i odrębność każdy, póty zgody jednorodzej, harmonii nie będzie. Zawsze jakiś przedmiot o ile drugi schłonie, będzie na sąsiedzie cierpiał, będzie sam w sobie się wikłał i mylił, dopiero gdy się rozdzieli, właściwe swe zajmie miejsce. To nauka ma dziś się głównie teraz do wyróżnienia, ale wyszło się z jednaności i musi się skończyć na ogóle. Przed wiekami, ani Egipcyanie, ani Indyanie nie wiedzieli tego, co dzisiaj wiedzą o naturze, niemniej przeto składali już Kosmologie ze szczegółów swoich zapasów, a że właśnie zapasy nie były dość starannie zorganizowane, więc summa ogólna przeważała w imaginacyi nad liczbami ją składającemi, dlatego można śmiało powiedzieć iż ludzkość od końca zaczęła. Weź ogon potknął najpierwej.

Kiedy będziemy mówili jak się nauki z nauk rozwijają – Nie myślcie Panie żeby one istotnie jedna po drugiej się rozwijały, rozwijały się wspólnie, tylko jedna wcześniej, druga później odszczepia, lub później dano jej byt osobny. W Kosmologicznej części o rozkładzie widomego świata, rozwikłała się astronomija – To Astronomii zdaje się tu z was radzą wielkiej nie uczynił postępów, musicie na wiarę przyjmować jej wyroki, bo chociaż każdy jest nieomylnym i dowiedzionym, wyłuszcie podobno żadnego sobie dowieść nie potrafiły. Żeby przystąpić do nauki Astronomii, trzeba już być dostatecznie przygotowanym w Arytmetyce wyższej, w Algebrze, w logarytmach, w jeometryi, w matematyce najwyższej i we wszystkich naukach pięciu, o których niżej będzie. — Zrazu była Astronomia ogólna, o ciałach niebieskich, później, gdy ją Kopernik rozjaśnił, stała się nauką o ciałach w przestrzeni krążących i rozpadła się głównie na —

Astrognozyę, która jest nauką o gwiazdach stałych, Konstellacyach, drogach meteorycznych, już nie co do ich natury, która więcej Kosmos się zajmuje —

ale co do ich rozwarzenia, nazwisk, sekund, w których jasz ziemskie południki przechodzą, jestto niby nazwanie niebieskie; gdzie, jakie, gwiazdy, jak kiedy względem siebie położone, to główne zadanie.

Planetografia jest nauką obliczenia i rysowania, zastosowaną do komet.

Nie a nie astronomia fantazyować niewolno. Muszą tylko to przedstawiać, co z liczb jako pewnik otrzymali, w przestrzeni i w czasie.

Przy tych głównych działach, jako podrzędne wyodrębniły się niedługo dawno heliografia, heliostatyka. Nauka wyłącznie słońcem zajęta – plamami, atmosferą słoneczną, jądrem słońca –

Selenografja nauka o Księżycu, takie plamy Księżycowe fenomena objaśniające na tarczy Księżycowej, na swoim przedmiocie.

Paronomija astronomiczna, osobno się zajmuje grawitacyą gwiazd ogólną, prawem odległości między słońcami, na przyciąganiu i repulsyi.

Fotometria ruch planetarny, po szczególe drogi planet oznacza, długość lat i dni na każdym planecie podaje, zaćmienia i wszystkie bliższe między wpływy jednej planety na drugą obliczа, nie tylko mappę jest, lecz o ile to być może jest prawdziwym planet z ich właściwościami opisem –

Cyrkonomija astronomiczna głównie się rotacyą obrotem gwiazd, a zwłaszcza obrotem ziemi koło swej osi zajmuje. Z przyczyn tego osobne nauki o świetle gwiazd rozchodzą, o ich cieple, a do każdej nauki podobnej, konieczną jest pomoc coraz to nowszej nauk fizycznych – optyki, termologii, polaryzacyi

Że te nauki są właśnie tak konieczne, więc od nich przejście do astronomii od astronomii do nich, prawie nie do spostrzeżenia, a jednak nauki ścisłe fizyczne, gdy pod własnym tytułem występują, nie już z astronomią nie mają wspólnego.

Fizyka zajmuje się siłami i prawami w ich działaniu na wszystkie ciała w przestrzeni.

Z nauki o prawach sił, powstała nauka mechaniki, która znów dzieli się na wiele innych gałęzi. Obliczenie punktu ciężkości, prowadzi do obliczenia

równowagi, szybkości, obrotu, miary, przestrzeni, łatwości lub trudności podnoszenia, poznawania, ścierania; ustalenia pokład czasu do mniejszych chwilek od setnej jednej sekundy, wymiar przestrzeni dokładniej niż za pomocą sznura i łokcia, ważenie ciał lżejszych od powietrza, a obliczenie tak ścisłego, że nawet gdy za pomocą najdoskonalszej narzędzi rozumu, jesteśmy rachunki pomyłkę np. jednomilionową w setce jakiej, to umiemy za pomocą znaków swoich, wiedzieć że jest pomyłką, o ile jest pomyłką, i o ile nadaje się do kombinacyi. Na tych samych zasadach co mechanika, rozwija się hydrauli ka, o spadku wód — o kanalizacyi, wodociągach, mostach, wodotryskach i t. p. tylko że do mechaniki potrzeba zawar chemicznej i mineralogicznej znajomości Kruszców lub materyałów z których być mają narzędzia i machiny wyrabiane, do hydrauliki potrzeba znajomości pokładów ziemnych geologia. Falowanie czyli attrakcya mas eteru wydające światło w prawach zastosowanych, wodzi w nauce optyki i nauki łamania się pod różnemi kątami promieni słonecznych, to jest o polaryzacyi światła — Akustyka, drganie warstw powietrznych czyli nauka o głosie — Nauki barometryczne o rozrzedzalności, o ścisłości, o ciśnieniu powietrza, o gazach — pod względem ciężkości, elektryczności i rozrzedzalności Fizyka zajmująca się pływami, przedstawia znów takie rozgałęzienia — ciepło, światło, elektryczność, magnetyzm, galwanizm.

O ciepliku czyli Thermometrya, o rozrzedzalności ciał za pomocą ciepła, jakiej ilości trzeba na roztapianie Kruszców, Kamieni i wszelkich rzeczy zdolnych do roztopienia, jakiej na zgazienie — Od termometrów i chemicznych rozkładów aż do maszynek do kawy, wszystko na prawach tej samej nauki rozwinięte.

Parowanie, parowanie, promieniowanie, są to trzy osobne nauki Thermometryi, pierwsza wynalazły hutnicze, druga kotły żelazne, trzecia zwierciadła palne — Hygrometrya nauka o wilgoci powietrznej — Meteorologia jako nauka o fenomenach powietrznych, rosie, mgle, chmurach, śniegu, gradzie — burzach, zamarzaniu, należy do nauki o ciepliku.

Proces o magnetyzmie przez długi czas był tylko jako osobliwość tajem-

- nicza natury badany, później wydał igłę magnesową, dziś jest już na Turkiej ludzkości pod wielu względami.

O elektryczności tak samo jak o magnetyzmie ludzie mieli najpierw same spostrzeżenia, dziś coraz więcej się nią posługują. Kondukty – Światła elektryczne – Elektryczność przy posrebrzaniu i pozłacaniu. Elektryczność zwierzęca – w żywych organizmach jeszcze nierbadana, tak jak magnetyzm zwierzęcy nierbadany, ale daleki od magnetyzmu cudownego, którym kiedyś niby. Elektryczność zmodyfikowana galwanizmem i magnetyzmem, najciekawsze przedstawia fenomena – Proces chemiczny, jako na siłę ciągłego przyciągania i rozpadania się cząsty —

I światło łamanie się odbijanie, widzenie należy rozpatrzeniu do optyki.

I ile w fizyce mowa o gazach, o tyle już fizyka rozwikłuje się w chemię. Chemja jest nauką o pierwiastkach – 62 – pierwiastki złożone z atomów. Łączenie się tych atomów za pomocą attrakcyi; wydaje różność ciał wszelkich; zmiany ich miejsca, przekładanie się lub przenikanie wzajemne, wydaje różne zmiany w ciałach i coraz nowe Kombinacye – Prawa te, na prozpatrzeniu się stale oparte –

1. O ciałach niezłożonych
2. O ciałach złożonych
3. O rozkładzie ciał (różnica z procesu siły, z zastosowaniem chemicznem o gazach, kwasach, potażach i alcjach.

W chemii występuje złoto, żelazo, platyna, cynk, srebro, pod względem rozpatrzonej swojej chemicznej wartości – Sole różne – Kwasy – Wodzian, kwasozot czyli tlen, solnikowód czyli arat, węglik i t. p.

Chemia nieorganiczna i chemia organiczna, nowa nauka. Astronomja, fizyka, chemia, – są ogólnemi naukami natury. Po za chemią dopiero powstają nauki ciał pojedynczych, do których wprawdzie i chemja i fizyka i astronomja nawet są potrzebne, ale które są naukami same przez się osobnemi.

1. Geografia matematyczna fizyczna - 2. Geologia - Są przejściem do wyższej jestrze szczegółowych - mineralogii, botaniki, zoologii

IV

Żeby z większą korzyścią odbyć przegląd różnych ciekawości po różnych gabinetach które zwiedzić mamy, potrzebowałem jeszcze tej godziny, na wstępne przygotowanie W godzinie zaiste nie nauczymy się tego, nad czem przez długie wieki rozum ludzki się wysilał, ale zbierzemy przynajmniej główne punkta, które nam posłużą do lepszego rozeznania tych szczegółów, które mają przed nami wystąpić Najpierwo to trzeba mieć na pamięci, że wszystkie fenomena dają się sprowadzić do jednej siły, a ta jest siła przyciągania - nawet siła repulsyi jest tylko jej następstwem - jest może silniejszem przeciwległem przyciąganiem -? Ale nie wdajemy się w te badania, weźmy tylko wszystkie fizyczne zjawiska i prawa tych zjawisk, są na sile przyciągania oparte. Siła przyciągania, leży w masach. W astronomii, cała prawie nauka na tem się opiera - W fizyce wszystkie ciała, są tylko rozmaitym postępowaniem lub objawieniem tej siły. Co jest przez przyciągane, to jest ciężkie, co jest wolniej, to lżejsze - Co jest tak lekkie - że zważonem być nie może, to jest siłą tajemniczą, może materyą; zjawiska przyciągania - W ogóle fizyka dwa główne działy rzeczy we wszechświecie - ciała ważkie i ciała nieważkie. Wszelkie ciało ważkie jest przyciągane od ziemi, od przedmiotów (jedne mniej drugie więcej, masy większe, więcej przyciągają -) i jest samo skupieniem przyciągających się atomów. Co to jest atom? Wyraz na oznaczenie rzeczy niedzielnej, niedowidzianej, a jednak dowiedzionej. Według ścisłości przyciągających się wzajem atomów dzielą się na ciała na stałe, ciekłe i gazowe - Własności ich są: 1° rozległość, rozciągłość - Miejsce zajęte w przestrzeni: długość, szerokość, grubość, kształt

2° nieprzenikliwość, jedno ciało zajmujące przestrzeń, już z tej zajętej przestrzeni drugie ciało wypędza, choć pozornie się mięszają, to zawsze mięszanina więcej już zajmuje przestrzeni n-p. w ciężarę wina do wody dolane.

3° podzielność nieskończona, aż do atomu -

4° ścisłość najwyraźniejsza w ciałach stałych, przyciąganie atomów, których siły

jedynie ciężko rozpuszcza.

5. Krystaliczna porządek według którego układają się atomy i według którego mają razem tę samą siłę spójności. W martwej przyrodzie jest tylko właściwa krystaliczna, dająca się wiązać liniami i kątami; w przyrodzie organicznej żywej, ciała pod mikroskopem wszędzie przedstawiają kulkowatość, okrągłość, przedłużenia dają włókna.

6. Plinkowatość płynność, między atomami najściślejszemi, w żelazo gwoździ robi miękkie - We Florencji złotą kulę napełniono wodą; pod wielkiem ściśnieniem woda przeciekała. Plinkowatość nie spreciwia się wcale jako wiążemy niepenetrabilność.

7. Elastyczność rozprężliwość - Bez rozdzielenia, mogą się atomy cząsteczki chwilowo oddalać, by potem znów do dawnego wrócić układu (jeżeli żelazne przedmioty zajęły się.)

8. Poruszalność - Ruch - Ruchem jest taki stan ciała, w którym to ciało z jednego punktu przestrzeni na drugi się porusza - zmiana miejsca - Wszystkie ciała mogą być poruszane, ale że wszystkie obce są siłę powszechnej, że ta z zewnątrz (w organicznych z wewnątrz) działa, więc wszystkie też mają siłę bezwładności.

Ruchem mierzy się czas i przestrzeń - Ciąg ruchu, jest miarą czasu, odległość przebieżona ruchem, miarą przestrzeni - Szybkością jest stosunek czasu, do przebiegłej przestrzeni.

Przyczyna poruszenia lub zatrzymania, jest siła zwana - Siły są chwilowe lub ciągłe - Siła jest zawsze równa szybkości tej masy, którą porusza; trzy razy większa masa, trzy razy większej siły potrzebuje.

Kiedy ciało rzucone w przestrzeń jest utrzymywane w pewnej stałej odległości od jakiego punktu, a siły ruchu mu nie brakuje, wtedy zakreśla koło, siłę pędzącą w tej odległości nazywamy siłą odśrodkową (centrifuge) a tę siłę która utrzymuje i dalej pędzić nieprzestaje siłą dośrodkową (centripite)

Natężenie siły odśrodkowej wraz z szybkością powiększa się lub pomniejsza w miarę długości promienia, im dłuższy, tem słabsza, im krótszy tem silniejsza.

To są główne prawa siły.

Siła przyciągania według tych praw, trojako się objawia, chociaż jest zawsze to samą siłą. Kiedy jej działania skarzą się między ziarnami a bliskiemi jej ciałami, nazywa się ciężkością. Kiedy między ciałami niebieskiemi, grawitacyą. Kiedy między atomami jednego ciała – ściśliwością, spójnością (attrakcya molekularna).

Prawa ciężkości są następujące:

Ciężkość działa równo na wszystkie ciała – lżejsze są te jedynie, które w spadaniu powietrze stawia opór, w pneumatycznej rurce, pióra tak prędko spadają jak opiłki.

Natężenie ciężkości zmniejsza się w miarę zbliżenia do środka ziemi, bo większa massa powierzchni więcej przyciąga.

Kierunek ciężkości jest zawsze prostopadły w normalnej okolicznościach. (Ciała stałe cisną tylko ku dołowi – ciecze cisną na dół i na boki, gazy zaś rozchodzące się we wszystkich kierunkach, cisną na wszystkie strony.)

Prawo spadku jest następujące – w pierwszej sekundzie każde ciało przebiega stóp 15 powietrzem prędkość się zdwaja, a przyciąganie ziemi w drugiej sekundzie nie ustaje, więc przez drugą sekundę leci jak przez pierwszą stóp 15, czyli trzy razy 15 w ciągu trzeciej 5 razy po piętnaście, to piętnaście stóp normalna przestrzenią spadku – liczby innemi niepanzyste w przestrzeniach 1. 3. 5. 7. 9. i t. d.

Jeśli ciało rzucimy horyzontalnie niepionowo, zupełnie tym samym podlega prawom co pionowo rzucone (pod względem czasu) Kamień rzucony z wysokiej na 540 stóp wieży, potrzebuje 6 sekund aby spadł na ziemię – Kula armatnia z tej samej wieży wystrzelona, padnie dalej lub bliżej, ale zawsze padnie w sześć sekund.

Każda rzecz jest summą pojedynczych atomów które ją składają – z siły przyciągania możemy łatwo massę każdego ciała obliczyć.

Przyciąganie ciał ziemskich bardzo niewidoczne daje się obliczyć za pomocą wachadła linia prosta z ciężarem u spodu, jest wachadłem. Skoro zawieszone wachadło w ruch wprawimy, to czas trwania tych ruchów jest najsprawiedliwszą miarą przyciągania ziemi. Gdy przyciąganie silniejsze, wachadło porusza się prędzej, gdy słabsze, wolniej – jeśli zaś raz na sekundę, to przez dzień powinno 86,400

razy wierzyć; niech więc raz tylko mniej wiary, to już wiemy że siła przyciągania jest o 1/86,400 cząstkę słabsza, - za pomocą wachadła oznaczyli spłaszczenie ziemi ku biegunom, bo tam mniej przyciąga wzniesienie gór.

Każde ciało ma swój środek ciężkości. Od stałej podpory danej środkowi ciężkości zależy równowaga. Siły przyciągania z różnych stron działające i znoszące się wzajemnie, stanowią równowagę.

Ciężarem jest natężenie jakiejś masy do pokonania przeszkody w jej spadku. Objętość i masa różnią się bardzo, objętością jest zajęte w przestrzeni miejsce, masa jest ogólna summa atomów w tej objętości zawarta. - Ciężkie są ciała z więcej atomów w mniejszej objętości mające, lekkie większą objętość niż masę. Ciężkie zwiększa objętość.

Na mocy równowagi, wagę utworzono, są tak delikatne, że się przechylają od pyłku z kurzawy. Na mocy tejże praw ciężenia, spadku, prędkości, środka ciężkości, równowagi i t.p. - utworzono najpierwsze dwa narzędzia najgłówniejsze dla astronomii i fizyki, wachadło i wagę, następnie dźwignię i wszelkie części maszyn - (ruchy zębate, kamienie do szlifowania drogich kamieni)

Kiedy siła spajająca atomy jest słabsza od siły ich ciężkości, wtedy tworzą się z nich ciecze. Atomy cieczy ciszą jako wiemy na dół i z boku, a cieszą z siłą odpowiednią prędkości spadku, to jest zawsze przez nieparzystą liczbę pomnożoną, dążą zawsze do ułożenia się w równowagę.

Na tejże prawo wynikły wszystkie zastosowania hydrauliczne - wodociągi, prasy hydrauliczne - Gęstość ciał, zbicie, ciężkość ich w stosunku do cieczy jest rozmaita - Jeśli ciało więcej ciężkie niż równa mu objętość cieczy (całkowy sześcian żelaza i całkowy sześcian wody - wtedy idzie na dno) Jeśli mniej ciężkie, niż równa objętość cieczy (Korek) to pływa na wierzchu. Jeśli ma równą wagę, to wierzchownie w jednem miejscu przestoi. Archimedes tak to prawo wyraził: Każde ciało zanurzone w jakiejkolwiek cieczy, traci część swej ciężkości równą ciężkości wzniesionej cieczy - Na mocy tego prawa, oznacza się gęstość czyli

Ciężkość gatunkowa ciał. Gęstością gatunkową albowiem (ciężarem) jest stosunek ciężaru do objętości i objętości do ciężaru, obliczając jedno i drugie, mierzą cyframi ta znaczyć gęstość wody, spirytusu, powietrza

Włoskowatość (Kapillarność) jeśli ściany włoskowatej rurki są zwarzone, to wklęsła jest powierzchnia płynu - jeśli są suche, to powierzchnia jest wypukła, w szerszej od naczyniach jest to bardzo mało widoczne. Fenomena Kapillarne wynikają z attrakcji który ciecze na same siebie i na ściany naczyń wywierają.

Kiedy dwie ciecze które mogą się pomieszać, a mają działanie Kapillarne różne, przedzielimy jakąś cienką i dla obu przenikliwą przegrodą (n. p. błoną pęcherza) obie ciecze jednocześnie rozgrodzenie swoje przenikają, ale że jedna wchodzi a z drugą przejdzie, więc w jednej powierzchnia się podwyższa, a w drugiej zniża.

Zmieszaniem czyli endosmozą, nazywa się działanie płynu zniżonego exosmozą wynikaniem działania płynu wnoszącego się n. p. w rozpuszczonej gumie wodę rurki pęcherzowy z czystą wodą - Ten fenomen odbywa się ciągle w żołądku zwierząt i człowieka. ——

Gazy czyli płyny powietrzne, są to ciała, których cząstki posiadają doskonałą ruchliwość i są ciągle w stanie repulsyjnym, który się wyraża przez płynność, rozszerzalność, natężenie, siłę rozprężającą, ztąd zowią je często płynami rozprężystymi, elastycznemi.

Są gazy trwałe i nietrwałe, czyli pary - parowe.

W chemii znają dziś 34 gazy, z tych cztery są pierwotne, tlen, wodor, azot, chlor, siedm wszystkich jest tylko w naturze, w stanie wolnym Kwasów azot, węglik czyli Kwas węglany, pratlenek i bitlenek wodoru, amoniak i Kwas węglany siarczany, wszystkie inne otrzymują się za pomocą oddziaływań chemicznych. Ciśnienie gazów, na mocy ich prawa spręża się barometry, zwarcie powietrze i wszystkie gazy zasadza -

Dwa gazy nie mieszają się ze sobą w przestrzeni bez pomocy chemicznej tylko atomy jednego między atomy drugiego się wsuwają.

Ciężkość ciał specyficznie tak mówią odnoszą względem gazów, jak względem wody i prawa Archimedesa jest tu równie zastosowane. Na mocy tego prawa robią balony. Wielkie ściśnienie i oziębienie przeprowadzają gazy w stan ciekły, nie wszystkie dla braku odpowiednich narzędzi i sposobów.

Poruszenia gazów sprawiają drgania, wibracye — cała nauka o wibracyach zwana akustyką, obliczone drgania dźwięków i brzmień; zrobiono je nawet widzialnemi dla oka, w figurach geometrycznych.

Ciała nieważkie nieczyste. Czy to są istotnie ciała, czy czynniki fizyczne? Przyczyny zjawisk w ciałach, siły ciałom wrodzone? — jeszcze nie rozstrzygnęła nauka. Liczą ich jedni pięć, inni siedm.

Attrakcya, ciepłik, światło, magnetyzm, a za stałe i ciężkie dodają galwanizm i proces chemiczny.

Pierwszem przyciąganiem jest to wzajemne, które w atomach spostrzegamy. Drugie które atomy wywierają na inne ciała, stosownie do swej summy, masy z większej lub mniejszej odległości. Te siły przyciągania tak podobne w zasadzie różnią się wielce w zastosowaniach. — 4.92

W innych ciałach nieważkich (imponderables) znów widzimy podobieństwo zupełne do siły przyciągania, a jednak każde w zastosowaniu, w działaniu swoich, wielką okazuje różnicę. 5.5g

Prąd galwaniczny zwykłe żelazo na magnes zamienia. Iskra elektryczna może igłę nienamagnesowej dobrać magnesowe własności.

Galwanizm czyni elektryczność, jeśli sztabkę żelaza owiniemy drutem, przez który idzie strumień elektryczny, sztabka stanie się magnesem, jak skoro ustanie, magnetyzm ustaci (miękkie żelazo) Za pomocą elektro magnetyzmu wzbudzają siłę poruszającą.

Z notatek ś.p. Narcyzy Żmichowskiej pozostałych
po niej dla uczennicy i koniecznie zaraz
O Składni.

Składnia nas uczy jak się z wyrazów pojedyńczych składają zdania. Przez zdania jedynie objawiamy nasze myśli, i bez zdania nie ma składnie. Dopiero szczegółowy dowiedzenie się dopiero ostatecznie swoje dowiedzenie. Ten dział gramatyki, który jego przedmiotem jest nauka o zdaniu nazywa się składnią - po łacinie syntaxis.

Zdanie (propositio) jest to myśl, czyli sąd objawiony wyrazami n. p. człowiek chodzi - woda jest czysta.

Wszystkie zdania rozpadają się naszą dowiedzione jego części: najprzód rzecz, lub też osoba - który się powiada, że co czyni, albo że coś jest - następnie to, co się o tej rzeczy lub osobie powiada. Rzecz czyli osobę o której się mowi, nazywamy podmiotem (subjectum) - to zaś co się o niej powiada orzeczeniem (praedicatum).

Podmiotem zdania może być właściwie tylko rzeczownik: albo rzecz, zrzeszowość itp. tylko w zastępstwie rzeczownika może być podmiotem także zaimek: on zrobił, my korzystamy - bezokolik n.p. jeden żyć, drugi pracy, obydwa wyjechali - przymiotnik n.p. sprawiedliwy wielkiego nie bardzo lubią - liczebnik n.p. dwaj - Bóg jest jeden; natomiast wyraz słowa bezokolikowa rzeczownikowo użyta n.p. kwiat się nie jest to samo się - chcieć jest to moc. Jeżeli orzeczeniem nie jest rzeczownik, natenczas jako wiadomo, łączy się podmiotem orzeczenie słowo być. Zdanie słowo być nazywa się łącznikiem.

Każde być orzeczenie zdania składnie się podmiotu z dwóch, a jeśli orzeczeniem jest rzeczownik, z przynajmniej z dwóch wyrazów jako wiadomo ze swych części; w niektórych jednak razach wolno jest opuścić jedną, albo też i dwie z istotnych części zdania, tak że natenczas pozostająca reszta zdania jedna cała jest zdaniem równo. Może zaś to może nastąpić dwojakimi sposobami:

1. Zdanie się łącznik wyjęcie, gdzie go się domyśleć można z dalszego zdania. Najczęściej domyślamy się łącznika sam, gdzieby

mógł

forma wciąż być widzę w czasie teraźniejszym. Ja jestem, jesteś, jest, jesteśmy, jesteście, są, chyba tylko w tych zdaniach gdzie na tych zaimkach jest jakiś przycisk. Przeszłość w czasie przeszłym lub przyszłym słowo być wyjątkowo tylko może być opuszczone, choć tu chodzi o zdolne wyrażenie czasu. Mówię się tedy: Wielki to był człowiek; - Stawny to będzie artysta. Ale nie tak jest to zdanie: Bez niego Polska mogłaby zginąć: n.p. Gromada - wielki człowiek; - Ten mąż dużo wiara; - my temu nie wierzymy. Są zdania takie wyrażenia jak: mogłaby trzeba dużo stałoby się pory których domyślnie jest się opuszcza. Mogłaby ale zamiast czas jest mogłaby czyli możliwa, możliwa ale - Wtedy zamiast dużo jest mogłaby 2°. - Opuszcza się podmiot jeśli podmiotem jest zaimek osobisty o zdaniowy ja, wy, oni, ich. p. Zaimki te jako niepotrzebne w zdaniu polskim się opuszczamy, ponieważ w języku naszym z natury jak w łacinie z odmiany czasownika wyraźnie widać kto jest podmiotem czy pierwsza, czy druga czy trzecia osoba, czy w liczbie pojedynczej czy mnogiej n.p. Czytam - Piszę - Wyjdę - Siedzę - Ja siedzę - Jak wyżej widzę zaimki osobiste przy czasownikach jest dziwnym błędem w języku polskim, tylko wtedy kiedy się wyraźnie tylko chodzi o zdolne wyrażenie, że nie o kimś innym, lecz właśnie o tej osobie jest mowa n.p. Ja to zrobiłem, jakiem biedny, skąd? - Nie ony, lecz oni temu są winni. - Ty się skarżysz, a ci ja dopiero!

Podobnie nie wyrażamy podmiotu w takich zdaniach, gdzie orzeczeniem jest jakie wyrażenie nieosobowe: Rada - przymierz rzecz bisty - trzeba koniecznie robotę - szkoda było to wojsko - Nieosobowy podmiot zdania jest wtedy to słowo nieosobowe zamiast niego - (jest albo domyślnym rzeczownikiem, albo zaimkiem ktoś, coś.)

3°. Dopełnienie i orzeczenie zawsze może być opuszczone z zdania, jeśli się tylko z ich pozostałej części w jakikolwiek sposób domyślnym n.p. w odpowiedziach na zapytania: Czy się państwo w domu? - Są - To pozostałe samo zapytanie. - Czy kapitan Bazo szczęśliwy? - Był - To pozostałe samo orzeczenie. Czy to Lelek napisał? - Lelek - To pozostał sam podmiot. Czy byłeś dziś? - nie - To jest nie ma ani wyraźnego podmiotu, ani orzeczenia, ani dopełnienia nawet - zostaje tylko przysłówek przeczący nie do którego jeszcze kiedy przyłączają wszystkie wyrazy które, tworzą same przez się takie całe zdania, które zostały opuszczone zdania.

Wszystkie zdania, które nie mieszczą w sobie nie zawierają tylko sam podmiot z orzeczeniem, lub gdzie tego potrzeba z dopełnieniem, nazywają się zdaniami gołemi n.p. Ojciec dał - Stan wstał - Stan jest wszechmocny

Wyrazy te zdania same w sobie mieszczą wyrazów nie są koniecznie potrzebne. Czasokroć zdania jest ciemny albo dlatego, że tylko wyrazu objaśnienia zdań albo do podmiotu albo do orzeczenia, albo do jednego i drugiego jakiej wyrazy, przez które zdania nabiera treści

znaczenia

znaczenia mogą rozmaicie. Słowem rozbija się i własnie przez to zdaje się nadawać zdaniem rozwiniętem n.p. człowiek potrzebuje nie jest zrozumiałe; gdy powiemy: Mój człowiek niedoświadczony potrzebuje doświadczenia starszych koleżanek, objaśniamy znaczenie podmiotu przez wyrazy rzeczowy niedoświadczony, a znaczenie orzeczenia przez wyrazy: doświadczenia starszych koleżanek.

Takie dodatki objaśniające przypisuje się albo jakiemuś rzeczownikowi bez żadnego czynnika zdania podrzędnego, albo zaś całemu, albo nakoniec przymiotnikowi. Które tego rodzaju dodatki bezpośrednio zowią się pomiędzy sobą:

Objaśniające dodatki przymiotnikowe mogą być bezwiązkowe, gdy dodatek jest podmiotem zdania, gdy mają jakie pojęcie rozstrzygające:

1 Może to być przymiotnik jako wyraz luźno przyłączony rzeczownikowi a odpowiadający na pytanie: jaki? czyj? n.p. Ten stary kapitan - zachodzące słońce - ostry koniec - nasz dom - pierwszy raz - biedny chłopiec itp. Przymiotniki te zgadzają się ze swoimi rzeczownikami w rodzaju liczbie i przypadku nazywają się przydawkami jakościowemi.

2 Może być rzeczownik przydany do głównego rzeczownika w drugim przypadku n.p. cisza przed burzą - modrość Bożego oblicza - pożar domu - kolega ojca - bogactwo Arabów itp. Taki dodatkowy drugi przypadek objaśnia znaczenie głównego rzeczownika i zowie się Dopełnieniem.

3 Może być rzeczownik przydany rzeczownikowi głównemu w takim stosunku co on przysłówek n.p. Siedzieć w kącie, bezpiecznie, prawdziwie. Spiekota najstraszniejsza porze - Żab kwa paszcza - Syna szczęście, chwała, ozdoba mego wieku - itp. Dowiemy przez dodanie do tego sposobu rzeczownika objaśniającego nieco szczegółowiejsze własności głównych rzeczowników. Zowią się one dopełnieniem sposobu.

4 Należą do rzeczowników odległe od głównego rzeczownika za pomocą takiego wyrazu przyimków n.p. Skarga na niebo - pokój z bliskimi - list od ojca z Paryża - przerwa bitwy - żołnierz bez ręki - Czy rozbiegają się dopełnienia za pomocą się zwykłemi przyimkowemi.

Objaśniające dodatki należące do przymiotnika i objaśniające dodatki należące do słowa o jakiem mowa połączą zwiążą się one łączem mniejszej lub większej. Które przedstawiają dwie klasy zdań.

Pierwszą stanowią takie zdania objaśniające, które czynność lub własność, przymiotnika, który chodzi, określają dokładniej co do czasu i miejsca, co do miary i stopnia, co do sposobu, powodu itp. określoności. Mają to czy to przysłówki, albo rzeczowniki w rozmaitych przypadkach, względnie także rzadziej od przymiotników n.p. bardzo dzielni żołnierze, pełny - pełen - aż po brzegi. Ojciec cieszył całą gromadę. Jak bez siebie. Niemen płynie z gwałtownością - Bogdan i Selig dwiema rzeczy nazwa. Przyjaciel gorszy na odległość 2 mil. Przeszłego roku wiosną ożyło się wiele rzadkich dzikich polowania. Nie wszelkie zgodzenie się człowieka.

Do drugiej

Do drugiej klassy bierzemy takie rozpoznania przysłane słowom a niektóre z przymiotnikom, które wyrażają przedmiot myślenia lub dotknięcia o którym mowa. Są to imiona przeczenia, zaimki, liczebniki, imiesłowy położone z przypadków 2m, 3m, 4m a razem z 6m. Wszystkie zaimki służą wyrażeniu przez słowo, albo przez przymiotnik do którego należą. Tem odróżnia rozpoznania nasze się Przedmiotem / objectum / n. p. niebo ziemia, Bóg, Pan chwały bogaty w zasługach - Syn Dziewicy - Syn Ojca - Ojcze nasz - miłość Boża - Ojcze - wysłuchaj mą prośbę - Panie mój Jezu Chrystusie który się narodził

Przedmiot tem się różni od przymiotnika określenia, że gdy to ostatnie głosimy tylko słowem i pomnożeniu określa, przedmiot go co do istotnego znaczenia rozpoznania takie sposób, że słowo wyrażone bez położenia przedmiotu nie byłoby wyrażeniem n. p. zbić - zmiażdżyć - skłaść - Mylimy zatem kogo zbić? co zmiażdżyć? co kogo skłaść? - Nie - kogoś? - nie Boże - czego? itd. Częstokroć znajdujemy przy słowach i przymiotnikach zaimiast rzeczownika w przypadku 2m lub 4m położonego bez słowa bezokolicznego. Takowy sposób wyrażenia to zdania zowie się rzeczownikiem pierwszego z tych przypadków a rozpoznających wyraz określenia i takie służą się za przedmiot n. p. Chcę go widzieć, uczęszczam, zaczęłam pisać do was - Goście Chrystusowi

Przez przymiotnik tych wszystkich objaśnień, zdania pod stają się rozwiniętem

Wszyscy. Nie koniecznie samo tylko słowo określa zdania podmiot, określenie lub dopełnienie jak i wszelkie dodatkowe n. p. przedmiot przysłówka, dobowiązanie, dopełnienie itd / mogą znaleźć się przy słowie przymiotnik bliższe rozpoznania, a to bardzo często, bardzo piękne i ozdobne rzeczownik, przymiotnik i słowo objaśnienia dodatkowe przychodzą.

Zdanie głównem i pobocznem, współrzędnem i podrzędnem

Przez zbyteczne nagromadzenie dodatkowych objaśnień zdanie jakby się rozgałęziło, oderwało od jednego i tego samego zalążka zdania, łatwo mogłoby powstać zdanie za długie, przeciążone; dla uniknienia więc na końcu wyrazów zależnych takim razie jeden albo drugi dodatek, albo też i sam podmiot danego zdania, zamienia się na osobne zdanie np. „Księżna Ilia Ostrogski starał się o Beatę Kościelecką, kasztelankę wojnicką, przy królowej Bonie zostającą, a będącą w wielkiej nieufności chowaną" – Gdy raz zbyteczny ciężar otrzymał Beatę. Lepiej zbudowane jest zdanie nastę-pujące: „Księżna Ilia Ostrogski starał się o Beatę Kościelecką, kasztelankę wojnicką, która została przy królowej Bonie, a była w wielkiej nieufności chowana" (Łuk. Górnicki) – Wyraz: która zostawała przy królowej Bonie – jakoteż: a była w wielkiej nieufności chowana, są osobnemi zdaniami, które ma swój podmiot i orzeczenie, są to nawet zdania rozwinięte, ponieważ tego wszystkiego zatrzymanie zawisnęło; bez wyrazów po-średnich: starał się o Beatę Kościelecką, nie widzielibyśmy z kim mamy zdania, które tylko przez rozwinięcie szczegółowej treści zdania pierwotnego powstały, nazywamy zdaniami pobocznemi albo podrzędnemi. Owo zaś zdanie pierwotne zowie się zdaniem głównem.

Natura zdania pobocznego na tem polega, że samo przez się swojej całkowitej znaczności nie ma i że dopiero razem ze swoim zdaniem głównem jest zrozumiałe. Poszczególne zdanie główne samo przez się wyraża myśl całkowitą. Do jednego zdania głównego może należeć nie tylko jedno ale kilka zdań pobocznych. Połączenie zdania głównego z jednem lub kilkoma podrzędnemi nazywamy zdaniem złożonem. Przeciwnie takie zdania które się składają z jednego zdania, bez żadnego pobocznego nazywamy zdaniem pojedyńczem.

Jest jeszcze inny rodzaj zdań złożonych, t. j. takie zdań które kilka jednostajnie związanemi, gdzie wszystkie zdania są jednakowo główne, gdzie pobocznych nie ma wcale a gdzie jednak wszystkie razem jeden tylko całkowity stanowią np. „Wszystko wesoło, czarne chmury precz z nieba pędzi, spokój wzrok na ziemi, pasty-nia bezdrożna i leśna otacza go zewsząd, on gdzie stoi, kłosy pszeniczne wyjdzie drzewa na którem usiadł wesoły odpocząć." – Również w zdaniach złożonych wszystkie zdania pobocznych i wszystkie stoją ze sobą na równi nazywamy je wszelako zdaniami współrzędnemi.

Zdania należące do składu jednego zdania złożonego, gdy się niekiedy z jed-nego zdania złożonego. Może to mieć swoje ustanowienie, gdy kilka zdań składa zdanie złożone albo też gdy jedno z nich jest jedno i tem samo podmiotowi, gdy jest to samo orzeczenie, albo jedna i ta sama przydawka albo to samo dopełnienie, tem samo przysłówek i. p. n. „Nie wiem Kotłę czy z sobie nie zadusiłeś nie zemsta. – Człowiek zrywa się, biegnie, ogląda się, rzuca się wszędzie na szyję – słucha się szyję sprawy i wielkiej nadziei. – to się zowie zdaniem współrzędnem.

Przy zdaniu złożonem zwraca się także zdania złożone [illegible] mają jest zwyczajnie prawo szczególne. Każdego zdania dodatkowego. Zdania te stanowią z sobą: trzy zdania: Stłukę dzwon Stłukę [illegible] i inne o złożo-

O składnia zgody

O Zgoda zgody (syntaxis congruentiae) polega na rozumieniu zestawieniu tych wszystkich zasad, podług których części zdania mogą do siebie stosować się do ważniejszych w odniesieniu liczbie i przypadku

1° Podmiot. Tym mianem całemu zdaniu, do którego wszystko się stosuje, a który sam nie stosuje się do nikogo jest Podmiot. Podmiot kładzie się w języku polskim zawsze w przypadku 1m.

2° Orzeczenie Orzeczenie stosuje się do podmiotu pod względem osoby i liczby. Orzeczenie jest słowo, za pomocą którego zdaje się o podmiocie cośkolwiek, a jest to przeważnie np. w zdaniu przeszłym, przyszłym i warunkowym bycie; to i w rozkazie takie n.p. Brat będzie mówił. Siostra przyjechała. Gdyby ptaki nie śpiewały na wiosnę. Pan sługę ma. Bóg jest dobry. Jeżeli podmiot rzeczy (3ci) czy mianowany rzeczownik głosowy, czyto oznaczony (pod względem 3ci) czy mianowany rzeczownik przy sobie będący jako orzeczenie, który kładzie się pierwsze orzeczenie w rodzaju męskoosobowej (dalsze zaś orzeczenia stawiają się w liczbie i rodzaju do orzeczownika stojącego przy liczebniku: chłopi to mówią to ona mówiły i chłopi to ona mówiły zdanie. Siostra i dzieci poszły razem pobiegły razem. Wielkie rozumienie zdania Bożego jest dziś na wszystkim krańcu.

2° Jeżeli orzeczeniem jest rzeczownik, to zgadza się z podmiotem w liczbie i rodzaju tylko wtedy, jeżeli oznacza on rzeczywistość zdania - „Ich język dobrze mówi jest przyjemny" Słowa ich Słowa - Słowa jest wielkie zgoda - Słońce było zaćmione - Pan jest dzisiaj moim gościem.

3° Jeżeli orzeczeniem jest liczebnik zbiorowy, zamiast, pierwszy to zgadza się z podmiotem w liczbie i rodzaju n.p. Siedmiu było na to gotowych pokazało, pokazało i przyjęło się słowiańszczyzny.

Orzeczenie to zgadza się orzeczenie z podmiotem rodzaju męskiego w liczbie mnogiej podanym, takie w ob pierwszy osobowy lub rzeczowy. Rzeczownik rodzaju mają bowiem te przypadki 1m liczbę mnogą pod to osobową formę pod to rzeczowe i np. ewangelskie i zbiorowe mają te dwojakiego słowa języka samo tylko formę rzeczową n.p. kilku, pięciu, pokaleczeni, wiele i ich kilkoro i kilku kilku, psi, ptaki, grabarze, mieszczanie, jak widzimy tych liczb ich możemo. Osobowe zaś rzeczowniki mają obie formy rzeczową i osobową - domiotkowie, pasterki i owcy - chłopy i chłopi - doktorowie i doktory - synowie i synowie. - Od tego jakiej formie, czy osobowej czy rzeczowej podanej jest podmiot, zależy i forma orzeczenia, i zatem zmodzony: Siedzą ale - Siedzieli ale - Kosie i koty biegły przez ogród a nas dzieci - a Ktoś sposób mówienia wskazuje brzeg pieśni, sam sam i języka Słowy kilkorgi mówili - Ptaszkowie swoim śpiewali Bogu. Kilku go mówiło. - Siedzieli te pokoje chłopi pasterze zwierzęta. Słowo mi było jest to wielkiego dnia zrana. Ale dodania ob. rzeczownik podmiotowi zamiana: Moja pani rzadko słynęły kobietom - Chłopy na dziś za pomocą - ale - Moja siostra bogata i sama kobieta, gdyż na swoją dobrze czyni stosuje. Ciało ziemi pomnożyć się. Wielkie [illegible] rzeczowy dla osób: Obcarte chłopiec syn[illegible] Wielkie [illegible] Sadzą dobrze [illegible] [illegible]

W zdaniach ściągniętych, w których podmiotów jest kilka, kładzie się orzeczenie albo w liczbie pojedynczej, albo w liczbie mnogiej bez żadnej istotnej różnicy (jak właściwie). Jeżeli przecież kładziemy na podmiocie bliżej orzeczenia stojącym, kładziemy je w liczbie pojedynczej, jeżeli wszystkie są równe, w części naszej używamy liczby mnogiej: n. p. Mickiewicz i Słowacki byli największymi [illegible] naszego poetami; lub też: Mickiewicz i Słowacki był największym poetą... ani kasztelan ani wojewoda nie dostali buławy — ani kasztelan ani wojewoda nie dostał buławy — rolnictwo i swoboda wznoszą kraje — lub rolnictwo i swoboda wznosi kraje. Liczba tu zależy od dowolnie kładzionego nacisku.

Jeżeli podmioty zdania różnią się co do osoby pomiędzy sobą, t. j. jeżeli jeden będzie osobą 1ą a drugi 2ą lub 3ą, natenczas pierwsza osoba ma przewagę nad 2ą, druga nad 3ą. — Ja i brat mój posłaliśmy do lasu — Gdy i siostra twoja i wszyscy twoi krewni za lat kilkadziesiąt będziecie w grobie. Jeżeli pomiędzy podmiotami zachodzi różnica co do rodzaju i jeżeli te podmioty są osoby, natenczas rodzaj męski ma pierwszeństwo przed obydwoma innemi n. p. Ojciec i matka byli na gościnie [illegible]. Nasi państwo (mąż i żona) odwiedzili go wczoraj. Matka i dziecko były chore w szpitalu.

Orzeczenia rzeczowne zarówno się używa przez przypadek 1y jak VI przymiotnik [illegible] zaś przeciwnie zawsze powinno być w przypadku 1ym n. p. [illegible] i jedyną różnicą między ludźmi jest wychowanie — Wyście ojcowie i opiekunowie nasi — Poezya jest muzyką duszy — poezya jest muzyką duszy. Ale trzeba mówić i pisać: [illegible] są twoje sprawy — nie: [illegible] są twoje sprawy — początek jego musi być widoczny nie zaś widomym. Tak samo podobnie łączy się z przymiotnem orzeczeniem 6go przypadku jeżeli przymiotnik albo zastępuje miejsce rzeczownika, albo też jeżeli by się dało przy nim powtórzyć raz jeszcze ten rzeczownik do którego się odnosi, czy inny domyślny n. p. Pisarz jest wtedy narodowym i lubionym (pisarzem) kiedy tworzy swój naród dobrze. Szczęśliwym (człowiekiem domyśl.) jest ten, kto umiał przyjaźń zawrzeć ze światem — Czy był [illegible] (człowiekiem domyśl. z pochodzenia)? Matka jej była surową ale sprawiedliwą (domyśl. kobietą) — ale dobrze powiedziałoby się: Matka jej była surowa ale sprawiedliwa. Ale stanowczo błędne byłoby zdanie: [illegible] — bo nie można powiedzieć: [illegible] — [illegible] jest [illegible] bo takie nie da się [illegible] młodzież. — Wszystkiemu [illegible] to osobliwsze! to dziwna! to trudna! [illegible] orzeczenie za przypadek 1szy odnoszący się do domyślnego rzeczownika: rzecz.

Jeżeli miejsce podmiotu zastępuje zdanie wyraz bezokoliczny, natenczas orzeczenie rzeczowne wyraża się w zwyczajny sposób n. p. powolnie poetą nie jest bawić [illegible] — lub powolnie [illegible] poetą nie jest [illegible]. Lecz przymiotne orzeczenie wyraża się albo przez przymiotnik w rodzaju nijakim z domyślnym wyrazem: rzecz, albo, i to najzwyczajniej przez przysłówek n. p. Jeżeli straszna (rzecz) [illegible] — [illegible]

słowa rozróżnić o tem. Czy upaść siebie jest rzeczą wątpliwą. Że
godzien jest wyrzucić się pokusy. Wszelko jest rozróżnić o tem.
Podobnie przysłowiowo rozróżnić się rozróżnić między przeciwnością
rozróżnić jest się w stosunku do zjawiska zmysłowo bytem np. jako to przykład
jak to mówią: a nas inaczej: inaczej: niemowa wszędzie: głuchy wszędzie.
Jan przyszedł tam tędy.-
Zaprzeczenie zgadza się z podmiotem w odmianie liczbie i osobie. Jeśli jednak
zaprzeczenie podmiotu położymy zaimek: to natenczas czasownik stoi się
we wszystkim do orzeczenia a nie do podmiotu np: Piotr nie to był
apostoł dla naszych korzyści - Piotr to był zaimiarz.
Słowo być albo jest właściwie zaprzeczeniem, albo też jest orzeczeniem. Podobnie
rzecz znaczy które w zdaniu używa się: istnieć. Bóg jest - jestem istnieje
w Piśmie św. - jest to wskazanie zdarzenia - o tym słowie być jest orzeczeniem
Bóg jest sprawiedliwy. Rodzaj ten słowa pozwala jedynie - to orzeczenie które
trzeba - to być jest łączeniem to jest wtedy orzecz potrzeba orzeczenia - Gdy
zaimek przeczący przybiera formę tylko czynności nie, jeśli jest łącznikiem
a zaimiarz się nie nie jeśli jest całym orzeczeniem np. Niema
to jasne zdarzenia - Bardziej rzeki w swoim zdaniu: Niema Boga.
Niema cię w Piśmie św. - gdy przeciwnie zaprzeczenie słowo być mówiąc
przeciwnie: i nie pisze w dziele: Bożenia jest sprawiedliwy i. t. d.
Będziemy i w drugim zdaniu mogli być słowo być opuścić w razie potrzeby
zmysłowym a niekiedy i w innych razach, jeśli mówimy się po ludzku dowodzi
że mówi wtedy przyczyniając się do skorzystania z przeczenia bliższego
dla bliższej potrzeby zakończenia orzeczenia opuszczonego: jestem jako jestem
jestem nie widziałem, widziałem w kraju - Piszę listem dobry list -
Dobrzy mówią - Dziś pisarzem, czym szczęśliwy.
Przysłówka to jest jakiekolwiek zmienne przymiotne określenie
tym albo przeciwnie, celem wyrażenia szczególny jego zakończenie czy
Dla się zdaniem do bliższe różnie o przyszłości, a nie tylko mogą zmienić różne
wyrażenia to pozwala wskazanie albo wyrażenia np. widzi całkowicie - Bolesław przy
wdzięczny - mówiono wczoraj - Dziś obiecuje - tym zmianom obrazowym - opisuje
godziwie - opisywanie całkowicie - zadowolenie przeczy - zadowolenie przeczy
Chorzy nie mogą razem wyrażenia pokazanego zdarzenia, tylko jest pomocny
przysłówka się z nimi zgadza - Mogą dla nas tam zbyt dużo - zdarzenie
Kiedy mówi głośno - przeczy się do czasu ich przeciwnikom dziś zgadza
się także ze swoim zdarzeniem z bliska widzi się przeciwnie np. Bóg mogły
Bóg zgodzi - Bóg pomoże - całkowicie - Boże pomóż - Boże mogły
pozwolenie - było na bliskie pomoc tu bliskie nie - Bóg się bliżej -
całkowicie - gdzie to bliskiemu zdarzeniu nie mogłoby pisarz o tem
jakimkolwiek bliskiemu - i gdzie mogły przeciwnie pozwolenie się bliskiego
kiedy to jako mogło obok bliskiego bliskiego, ale słowo wyrażenia
bliskiego: jestem tam i t. d. wyrażenie bliskiego jak bliskiego mogło zdarzenie
pisarz było mogło: było jestem kiedy całkowicie - to bliskie mogło zdarzenie
było Boże pomoc na bliskie

Zaimki względne – który – która – jaki, jaka, w zdaniu podrzędnym
łączą je z głównym się odnoszą z rzeczownikiem w zdaniu
głównym położonym, do którego się te odnoszą; a które się w przypadku
jakimś znajdują zdania podrzędnego np. – Człowiek, którego prosz
ę Boga – się on z ziemi i on wielkie rzeczy z pokorą się nie boi – człowiek który, która, które mocno każe czasowi co, a to kto
ten zaimek jest rozdzielnego – się przypadku którego się bez żadnego
dodatku, w innych zaś przypadkach z dodatkiem odpowiednim jego zaimka
go, ją, ono np. Ten człowiek, co gotowi dla zdrowia swego się nie
ten sam człowiek co go kroczy widziałem. Ta kobieta w jej ręku
Wszystkie dzieci co mi były bliskie zaginęły wszystkie.
Ten człowiek podobnym rzeczownikiem bez kobiety dodawania zaimków względnych
np. wszystkim mogę mówić – spotkałem jestem z mocnym słowem – jest dobry
rozumem – mimo ich sposób mówienia, które się dwoje słowa się nie, wszystkim
codziennie w całem słowem spotkałem jestem – które się mówi pokorą
ego: wszystkim które, mocnym spotkałem słowem
Zgodność zdania się z głównym rzeczownikiem swoim w przypadku
zawsze, a tylko wtedy w którym o rzeczy jest bez mowie, np. Nauczanie
historyk epoka, czyli na czasowniku od słynął. W którym najstarszym
z poetów angielskich czyli na kazaniem Elżbiety. Bez czasu które
mogę, prosem nie dają ale bez tego.
Dopowiedzenie które się czyste przed głównym rzeczownikiem np. Lekarka
na Dunaju, brzeska Bo chorowała bolesnym zgonem z zasmucia rodzicom.
Dopowiedzenie mało jest tem do zdania które ja to on ona, bo mi ich
dziś pospolicie się opuszczą, zdarza się często, że dopowiedzenie nie ma
przed sobą głównego rzeczownika np. Widzisz bolesny wodza, który
przed sobą trzeba – Niemka rodem swoim polka była.

Składnia Rządu

Składnia rządu obejmuje najważniejsze względy, na których zdania które
służą w każdym języku, przypadki odpowiadające na pytania: kogo? czego? komu?
czemu? kogo, co? kim? czem? itp.
Pytania te czyją używane przez słowa przymiotnika i przymiotnika potrzebujące do dopełnienia swego znaczenia jakiego dopełnienia rzeczownika. Ale ich
użycie tego zawsze im się daje mocniejsze słowa przypadku jaki używają
czyli jakim rządzą.

Przypadek I-szy i V-ty

Oba te przypadki w gramatyce łacińskiej czasownik zwane, które się zbliżają
do siebie, a różnią się od wszystkich innych, że używają względnie odnoszą się
do zdania nie zależnie, czyli że czyjeś mocne nie wyrażone. Pomiędzy sobą jednak
różnią się następująco.
Własność pierwszego przypadku pierwszego jest bezwarunkowa niezależność
od drugich czasowników. Kładziemy go na pytanie: kto? co? i rozróżniamy podmiot zdania,
orzeczenie, wszystko co się z nim na mocy składni łączy, zdanie w którym
i przypadku pozostawienie, bezwzględnie itp.
Przypadek V. Różni się od pierwszego znaczenie o tyle mianowicie, że ten on do

ma stosuje do swiego, zaś ten do swiego ma się ma stosuje. Przykładem z tego bierzemy przemawiamy do kogo zwrot jako do osoby drugiej drogę się nasza pomieszczamy, albo kiedy jakiego przymiotu np. Mą, wspaniałomyślne, Słońce. Dwie trzecie - Przykładem tego Przykładu [illegible] ... Szkoła ten zmiana dziewczęce sprzeczny osobne Zakończenie na trzeciego Vtą. - Niektóry zamiast formy przypadku Vtego kładzie się formy przypadku 1go, dlatego się to przeczy ten zwrotek który przyp: Vte czyniem jest przez dwa wyrazy z których jeden ma zakończenie na tym: Vtą np. Słońce Mistrz, panie Szlachetny panie Łaziebna - jeśli wszelkim tonem postępem ale oznajmiającym do mieszkania wyrazy ehoi pojęcia a wołające które kładą się w przyp: Ime np. Herman Zgrzeszyć. - Spadzieszka Droga - Niechaj mnie dziecko swoją drogą, wszak bajdziesz. - We wszystkich tych zwrotkach takich jak np. chcę Jeneral przeczytać to sprawozdanie - bardzo Księże Biskupie bożym nam prośbę moją przedstawić - Wiara Pan, że nieniem ochotę jego czemu - położone się rzeczy wiesza w przypadku tym jako u rzeczy Zdania, a krótkości krótszy, który jest zamiast 3ci osoby przez który zwrot który z nastąpionym być może: Niech Jeneral Duchu przeczytać - Niech Ks. Biskup pozwoli - Niech Pan Bóg - co wszelkie bóg się do życzenia ostatnie pozwolenia

Przypadek IVty

Jest on albo oznaczony przez słowa i przyimki, albo też kładzie się oczywiście to jest sam przez się. Słowem oznaczenia tego przypadku na tem polega, że przez niego do czynności wyrabiamy biernik

Biernik jest to bierny przedmiot czynności przez słowo czynność wyrażony tj. przedmiot taki, że o nim czynność ona się do niego jako do rzeczy doświadczalnej do sobie podległy np. Ktoś stworzył świat - Matka wychowała córkę - Samo zamówienie ona tak z koniecznością siły czynności przechodzi tak spełnia ona się jako na przedmiot zupełnie sobie podległy. Są zaprzeczone takie czynności które same na siebie [illegible] przedmiot nie przechodzą i w innym nie jako pozostawione się odbijają np. Spać - klękać, leżeć, siedzieć. Niby wszystkie [illegible] przechodzeniem czyli [illegible] są [illegible] słowa które spełnienie czynności ona [illegible] jakiemuś przedmiotowi dotyczone, ale one w takiej sposób, ale ~~w takiej sposób~~ siły ona nie go przechodzą np. a tak koma sprzeciwia się koma - pozostaje tam ale słowa które się do nie przechodzących [illegible] koma - [illegible] słowa brzechodnie, które czynność ona swój przedmiot przechodzący zupełnie np. Kroczyć chwalić, kochać dobijać się przechodzący [illegible] do ubijemie, albo [illegible] albo czynność tylko. Słowa zupełnie przechodzące rządzą przyp. IVty i są też [illegible] słowami np. kochać życzyć - zabić bić - [illegible] [illegible] - [illegible]

Słowa nie zupełnie przechodnie rządzą przyp. IIgo albo ten - oczekiwać nagrody [illegible] - [illegible] się czasem, że [illegible] słowo słowami do oboczności jest zupełnie albo nie zupełnie brzechodniem słowem rządzi IVty albo IIgim przypadkiem np. Żyć albo - żyć albo - Żyć [illegible] - żyć [illegible] np. [illegible] albo całość przedmiotu podległego czynności. -

Jeżeli czynność w naszym języku czy słowo jest nieprzechodnie czy nie przechodnie nie [illegible] jest [illegible] na to jakiem przypadkiem rządzi, albowiem słowa przechodnie

Słowo to, że mogą rozmowie oni istoty biorący że znaczeniem rzeczy drzewie
biorącym nieprzechodnie zad bark go nie mogą, albo też chorą go formy tak
to że znaczeniem czasownem np: Ojciec mię pochwalił - jest to słowo czas
owe przechodnie, przy którem czasownym przypadku, albo przedmiotu, rzeczy zrobie
przyp: 4ty czyli biernik, z podmiotu przypadku IIgo z przemianą i że słowa mię
słowo biorący przy tym czasowniku, a rzeczy nie zmienia, czyszcz to samo: byłem
pochwalony przez Ojca" - gdy przeciwnie zrobić tego nie mogą przy słowach
nieprzechodnich np: chłopiec zapłakał - chłopiec był zapłakany - zawsze
tenże sam podmiot podmiot zostaje... inne przykłady: nie zajść - nie chcieć się
szczęścić - chybić - zapomnieć.

Jeżeli w zdaniu pasywnym mogą przeczenia z przodu dodane być słowa przeciw
ległe jakby to słowa: nie, ani, nigdy, nigdzie, bezwarunkowy, żaden itp. nie
tenczas biernik przestaje być biernikiem i staje się zawsze w przyp: 2gim np. Nie
znam ojca ani matki - nie obrażałem bezwarunkowy - nigdy pieniędzy nie trzy
mam - nie ani krzyża - nie złota nie mam.

Wszelkie zaimki zdaniach gdzie nie ma czynności przeczenia, ale gdy mogą być
przeczenia takowymi takie przypadki 2ty np. Boję się nie otworzą - tego zrzu
cić trudno bez zmiarkowności - przemówić w zdaniach: boję się nie otworzę - dentysty - rada - wielkie trudno jest uskarżania przeciw komuś
wielkie się przyp: 4ty gdzie w znaczeniu ma stanowczego przeczenia.
Słowa potrzeba z czynnością bezokolicznym rządzą zdaniu przyp: 4ym czyli się
zdaniu z przyp: 2gim jeśli czy przy nie ono ma znaczenia wątpliwości
ich. w zdaniu, jeśli głowne słowo do którego czynność bezokolicznego za wrót czynności mam
wodzi czynność albo przeczenie np: Nie chcę rozstrzygać praw twoich - Mogłem
cenić skarg jako nieuzasadnione, ale nie mogłem Boga obrazić - Nie mogłem
tego uczynić bez wyrzutów sumienia... Długom dłużnika: nie wolno mi bro
nić dostać w zarządzenie - Nie chcę wdzięczności matki z tym stanowieniem - trudno mo
żna: nie wolno im broni nie wolno - nie chcę dzieci matki z tym.
Wyjątek te czynności stanowią zdania nie te, które mają przy słowach rządzą
cych 4ym przypadkiem znaczenia bliskie bezokolicznego przeczenia bezwarunkowego przeczenia np:
Nie ciemno jest. Nie mogę to zrobić - takiemu nie należy dawać. Bezwarunkowe przeczenie
przy słowach, które jak np. dozwolić rządzą przy sobie przypadkiem
bez względu czy jest przeczenie czy twierdzenie wtedy nie i to bliskie się z przyp: 2gim
Nie dozwolono mi tego - Bardzo tego na ziemi.
Niektóre słowa dotyczące nieprzechodnie, przybierają czynności bezokolicznego zdania
jakby przechodnie z rządzą przyp: 4ym, w zdaniach zaś przeczących 2gim tak samym
4ym. Takimi słowami są: boli, zaboli, zaczęło, brzydzi, obchodzi, wszystko
wszystko np. Boli go głowa - Nie boli go głowa - Kocia go - nie kocia go to - brzydzi go
czynności - nie czynności go: obchodzi go - wszystko mi jedno, bezwarunkowe nie boli go czynności
Przykłady 4ty Kładzie się stoli sam przy się zaczęło nie zaczęło się zaczęło
wszystko, które się zdarza zawsze przy wyjątkach do jego zdarzenia, to jest nie bezwarunkowe
jak długo? jak daleko? jak szeroko? jak wysoko? jak głęboko? ile czasu? ile czasu? ile
biegu? ile to kosztuje? ile wynosi? ile jest? Kładziemy przeczenia bezwarunkowe bez
względu czy zdania, które, [illegible] tylko, te zawsze zdania, czy bierne, które

Przypadek III. Gdzieś indziej o rzeczy jakiej chcemy dać to zrozumieć
że to co o niej powiadamy, nie dotyczy jej celu: ale tylko pewnej części tej rzeczy,
natenczas składamy zdanie szczególne i przypadkowe np. Niektórzy ludzie, napitek
wody - to takie zdanie nie przypadkowe się przypadkowemi nazwać nie może. Niektórzy ludzie
Przypadek III. Niektórzy ludzie albo przyjaciele czasu dobrze rozumieją: niektórzy
ludzie, bogaci, starzy ludzie, uczeni, pracowici ludzie, dzielni żołnierze, mężni
albo też Niektórzy ludzie bez rozsądku czynią, gdyż mamy dowiedzieć jakiego
przypadku szczególnego np. Ludzie starzy, gdyż mamy dowiedzieć się o ich
starości, ludzie uczeni, gdyż mamy dowiedzieć się o ich nauce, ludzie pracowici
bo chcemy wiedzieć: ludzie bogaci np. bogaci, bo ich bogactwo, mężni
bo ich męstwo, dzielni bo ich dzielność, np. Niektórzy ludzie pracowici, bo ich
pracowitość, bogaci bo ich bogactwo, mężni bo ich męstwo, dzielni bo ich dzielność
Przypadek III. Gdzieś indziej o rzeczy jakiej chcemy dać to zrozumieć
że to co o niej powiadamy, nie dotyczy jej celu: ale tylko pewnej części tej rzeczy,
natenczas składamy zdanie szczególne i przypadkowe np. Niektórzy ludzie, napitek
wody - to takie zdanie nie przypadkowe się przypadkowemi nazwać nie może. Niektórzy ludzie
Przypadek III. Niektórzy ludzie albo przyjaciele czasu dobrze rozumieją: niektórzy
ludzie, bogaci, starzy ludzie, uczeni, pracowici ludzie, dzielni żołnierze, mężni
albo też Niektórzy ludzie bez rozsądku czynią, gdyż mamy dowiedzieć jakiego
przypadku szczególnego np. Ludzie starzy, gdyż mamy dowiedzieć się o ich
starości, ludzie uczeni, gdyż mamy dowiedzieć się o ich nauce, ludzie pracowici
bo chcemy wiedzieć: ludzie bogaci np. bogaci, bo ich bogactwo, mężni
bo ich męstwo, dzielni bo ich dzielność, np. Niektórzy ludzie pracowici, bo ich
pracowitość, bogaci bo ich bogactwo, mężni bo ich męstwo, dzielni bo ich dzielność

Przypadek III. Niektórzy ludzie albo przyjaciele czasu dobrze rozumieją: niektórzy
ludzie, bogaci, starzy ludzie, uczeni, pracowici ludzie, dzielni żołnierze, mężni
albo też Niektórzy ludzie bez rozsądku czynią, gdyż mamy dowiedzieć jakiego
przypadku szczególnego np. Ludzie starzy, gdyż mamy dowiedzieć się o ich
starości, ludzie uczeni, gdyż mamy dowiedzieć się o ich nauce, ludzie pracowici
bo chcemy wiedzieć: ludzie bogaci np. bogaci, bo ich bogactwo, mężni
bo ich męstwo, dzielni bo ich dzielność, np. Niektórzy ludzie pracowici, bo ich
pracowitość, bogaci bo ich bogactwo, mężni bo ich męstwo, dzielni bo ich dzielność

– wszczyna przyczynie uchylenia jakiegoś niedostatku: wołać córki – żebrać chleba – potrzebować kajetu – oczekiwać jutra – spodziewać się śmierci – wymagać udoskonalenia – Nie spodziewam się tego – słowa człowieka [illegible] – [illegible] straty poniesionej etc.
Z przymiotników należą tu następujące: łakomy cudzych pieniędzy – chciwy cudzego dobra – ciekawy nowin – [illegible] – żądny władzy – głodny wiedzy i nauki.
Przypadek II przyczyny i oddzielenia rządzą niemi słowa wyrażające takie stosunki zjawisk [illegible] przedmiot i same także oddzielenie od podmiotu.
Kiedy przedmiot jakiejś czynności jest właściwie jej przyczyną np. [illegible] lękać się burzy – wstydzić się ludzi – [illegible] – wyrzekać się popełnionego morderstwa.
Kiedy przedmiot czynności okazuje pewną niezawisłość lub przewagę nad podmiotem to jest oddzielenie od niego np. radzić się mądrych – prosić ojca – strzec ogrodu i po większej części we wszystkich czasownikach przechodnich, przy których 2 przyp. może być w formie biernej za podmiot użyty – np. gramatyki – gramatyka jest przez mnie [illegible] – [illegible] – [illegible] – siostra była [illegible]
Z dodaniem [illegible] zaimki pytające takie wyrażenia: czego się uczysz? czego pilnujesz? a gości takich [illegible]?
Słowa nadto tu niektóre przymiotniki rządzące przypadkiem II z tego powodu jako to: winien grzechu [illegible] – godzien nagrody – wart [illegible] pełen [illegible] – [illegible] – [illegible] – [illegible] – [illegible] – [illegible] – [illegible] – powinien [illegible].
Nakoniec używamy 2go przypadku [illegible] kiedy? to jest na wyrażenie czasu w którym się coś dzieje, ale w takim razie rzeczownik w 2m przypadku położony powinien mieć [illegible] jakiś przydawek np. Zdarzyło się tej zimy wielkie nieszczęście – Kopernik umarł roku 1543go przeżywszy lat siedemdziesiąt. Było to przeszłego roku – czasu wojen – dnia dzisiejszego – tejże godziny – tejże [illegible].
Przyimki rządzące przyp. 2m bez, krom, oprócz, do, dla, od, u, koło, około, zamiast, podług, według, [illegible], wśród, wzdłuż, zprost, naprzeciw, [illegible], powyżej, blisko, [illegible], względem, obok, poprzek, wewnątrz, – [illegible] 2im i 3m naprzeciwko, [illegible] 2m i 4m mimo – pomimo – 2m i 6m z – ze.

Przypadek III

Wyrażamy przez przyp. 3 taką rzecz lub osobę, dla której [illegible], albo której osobie czyn przynosi korzyść lub szkodę.
Kładziemy więc przyp. 3ci przy wszystkich słowach [illegible] przechodnich jak i nieprzechodnich, które wyrażają czynność mogącą się komu obrócić na korzyść lub szkodę np. dać komu, służyć komu – dokuczać siostrze – przysłużyć się królowi – [illegible] – [illegible] sobie – [illegible] oznacza słowa materjalnie [illegible] szkodziła, [illegible] żadnej nie przynosiła korzyści, jest moralnie w takim stosunku względem rzeczy lub osoby zostaje. Używa się także przyp. 3go zamiast [illegible] – [illegible] brata – hetmanowi wojsko – [illegible] dzieciom – sprzeciwić się komu – [illegible] przypisać komu.
Gdy kładziemy 3ci przyp. na oznaczenie rzeczy lub osoby dla której się coś dzieje i której to co się dzieje najbliżej obchodzi np. sobie śpiewać [illegible] komu – Chwała Bogu – pokój ludziom dobrej woli. Używamy przyp. 3go przy słowach nieosobowych: chce mi się – przykrzy mi się – widzi mi się – potrzeba mi – [illegible] się mnie – zbywa im – nieosobowe z przysłówkiem: boleśno mi jest – [illegible] mi jest – tęskno mi.

№68. Na pytanie wyżej: jest komu imię – jest temu lat wiele – dawniej żył
dziadzio – ożenił komu ciemu – był wzrostu ogromu – Mieli wiadomości
– Nowe księgi, Jaśnie, Rozsądnie – Ty gentlemant.

Często podajemy słowem wyrazy słowa albo zamiast osobiste: moje, mazur, kolem,
jakie chcemy wyrazić za pomocą dopełnienia, że chodzi nam o jakie dzieło
obchodzi, albo jego godność dotyczy: Każdemu być to słowo, pozwalamy za wolno
jakoś mi sprawiono wyjście – Jak nie to wszystko, Radzie robię – Tobie nie był chory, gazety
bardzo dużo mi słowo pomocy na dla mnie wiadomości nadchodzące.
Podobnie rzecz przyp. 3ci przyczynowości wyrażające dotyczącą potrzebę mówienia
Słowo rozdzielne, które mianowicie np. dzieci komu, szkodzący, dzieciom,
szpadzy, dzieci, podobny, podobnego, i t.p.
Są wyrazy czasownikowe, które rządzą przyp. IIIci z góry przyczyny – Należą tu
wszystkie czasowniki słowne, pochodzące od słów, które przyjmują rządy
ich np. dziękować komu – słuchać komu – zaprzeczać komu – sprzeciwiać
się komu: komu podobny podobieństwo podobnemu np. Upodobnił to jest
przykład mistrzowski po sobie zostawił w naszych nauki – Wszystkie dzieci – podobne
dziadowi pradziadowi, podobieństwo dziecinne podobne.
Przymiotniki rządzą 3im przypad. np. krzywa pozwalała wszystkim dzieciom dobrej woli gwałt.

Przypadek VIty

Przysłowie i głosowe zdanie przyp. 6te na czem polega, że przez nazwę czynności
jakiem sposobem się coś dzieje lub stało. Najczęściej pytanie które służy
przy przyp. 6tym przyp.: jest pytanie: jakiem sposobem, czem? narzędnik jak?
Podobnie zdanie pytanie: jakiem sposobem? wskazujemy albo rzeczywisty
sposób dokonania czego albo na nadzwyczajne dokonanie obliczonego: na dzień
czynności której coś dzieje – na rozkazie, na bazarze, na ulicy
który coś się stało, przechodzi, na brzegu, na ostatecznej stało czynności
Rzadkiemu to prosta sposób jakiem się coś dzieje dotknięte np. przedmiotu:
Nowiutkiem tatem się bije się dobrotki – Komu Kaziem ciemu bije się Nazwisk
komu chronologię czynności.
Coś czy coś dotyczy z jakiej się coś dzieje np. Jak to pachnie? pięknem – czem
to grzeje? ciepłem – drewnem ogniem nadchodzi – Idzie przez dziurę.
Narzędzie jak kto czego przez jakie czynności, czynności: dzięki czemu
dokonać czynności czy kogoś czem – bije czy walki przy niezgodzie – kłócić się
Przyczyna znaczenie sposobu wykonywania czynności wszelkie wszelkie np. jechać na
koniu – latem na wsi, zimą w mieście żyć. Skoki wiosną przychodzą.
Miejsce którędy się coś dzieje: płynie rzeką – jedzie drogą rzeczną – dzielnicą Polską
– Na wielkiej ulicy: ogromnym, wielkim, ogromnym.
Przyczyna dla której coś zaszło wyraża przyp. 6te np. Nie piórem nowi dzisiaj, bez
wiary w dziedzictwo gdzie ona nowy, jest to wielka konstytucja / Długie słowo
wzbudzone Elżuni to konstytucja Rzeczypospolitej – Na wielkiej stoi chłopiec
czem – chłodzi się czem – chwali się. Sieczy się czem – czerwoni czem i t.p.
Sposób oddzielony wyrażony 6tym przyp.: Gdy nie chcemy kłócić nowiutkiej otwartej
klubowego sposobu jakiem się to stało np. Wszystko dzisiaj poprzednim stanowym
stanem stanął – ogniem pasły góry – wrodził się kłótliwy, wszystko żyjącym do miasta.

W Dalszem rozwijaniu tej odróżniającej przymiotu tego, że z tem kładziemy 6te przyp. godzi się odnosić o rzeczach samego tylko Mianu lub Wzoru jakiej czynności, co przyjęcia na się sposób i rodzaj tak tego rzeczy przyp: 6^{ty} Mianu takie, jakie się rzeczy te zostać czem zdawać się mogłyby - bez złego imienia - brodzić się brzegiem pewnym, - chodzić się - pisać się wyjaśniającym słowy - czasu się potrzeba dzisiejszego - chodzić przechodzić: ogłosić kogo czem - zmianowanie - dobrać - obrzydzenie tego jakiem - i t.p.

W Dziecinnych wiekach opuszczam się zwierzchności tych. Rzeczki samych przy brakującem - jednak Mianem do brakującej zimie:

W Przysłowiach zwykle rzeczy się czyste zdawniałe 6te kładziemy też przyp: 1te i p. Nazywam się Piotr zdawniał Piotrem. - Zdawać się także 1te przyp. bez zmiany: Zdarzenia to dzieło rzeczy się rzeczy czyste, głosem z przymiotnikiem dzieje - zdarzenia jako też Stellą się rzeczy.

W Biernym przyp. 6te Dzierżymy też porównanie, jako się co stało, jako coś jest przez proste oświadczenie coś co drugiego opuszczyć, brzydzić się, p. Przykazam sprawę tę rzeczy wiedzieć - zdawniał sprawę jako prawem - łaski skromnemu nie mięso się dziwić - skromnie przemówić dziwi osobę - Mężczyźnika nie przemówi być bardziej rzeczy.

W Drugiemi rzeczy Biernie te porównawczy Miano 6te przypadku, drzewami nie rzeczy Miano rzeczy pomiędzy takiem oznaczeniem a istotnem oznaczeniem przypadku gdzie Miano oznaczenie kładziemy za rzecz z przyp: 1^{em} o p. Teodozjusz jest Ojcem - ta kobieta jest matką - tamta siostra mego - Szczery jest pies - to drzewo jest buk jodła. - gdy wskazujemy przedmiot bliższy rzeczy Miano Ojcem - bracia mój. - Przemawiam zawsze porównujemy Miano przyp: 6te gdy o porównaniu chodzi: Ich dobroć Ojcem godzi się mi - Piotr jest drugim ojcem - Piotr jest drugim Ojcem - Nimfa rodem Grecem Piotr był. - Nie wszyscy jednak zwykły uważ na te różnicę między porównaniem a rzeczą właściwem oznaczeniem i często je bez wyboru jednym lub drugim jedno lub tem oznaczyć przyp: Piotr jest dobrze drugim ojcem - Szczery jest mi jak drugi - Marek jest dziecinnym - wiek tej. dobrze Przyjacielem.

W Tych wszystkich dopełnieniach sposobu czasu rzeczy: i p. przyp 6te kładziemy się za rzeczy Miano właściwe oznaczenia i rzeczy nie rzeczy - Bóg tego jednak dzisiaj czem rzeczy tak: 1te przyp przyjaciele: z dniem - ze Słońcem - wyjść za mąż z dniem pod rzeczy - rzeczy rzeczy przed Bogiem za córkę.
2^{ga} przyp Miano: chodzić - spieszyć się - brzydzić się czem. -

Przypadek VII^{my}

Przypadka 7ma kładziemy na oznaczenie godzin, kiedy lub w jakiem Miano coś jest lub coś się dzieje - kładziemy go jednak zawsze z przyimkiem: przy po, na, w, o.
W Na oznaczenie wyjścia kładziemy przyimków: przy po, na, w a przyimków rzeczy przyp: 7ma na wskazanie, kiedy coś się zdarzenie, brzmienie, wonczenie, coś obudzenie się do przedmiotu p. kąpiel dziecinna przy drodze - przy zdarzeniach swoich coś zajść - Daleko - chodzić po wsiach - po dobrej drogi odpadam się - bydlęta na pole - podgolić na zimę chodzem - wonczka w Przyszłości - ktoś w pomiędzy dwoje oznaczeniu w mowie.

Na oznaczenie czasu kładziemy się przyimka w a wielkiej o - chcąc zaś oznaczyć

moment czasu, po którym się coś zdarzyło; po 2 przyp. 7m np. Wczoraj przyje-
chał - wieczór lub o północy przyszedł - o świcie wstawał - po szczytach zaszumiały to
- poznasz ją po smutku drobnych dzieci.
// Aby wyrazić stan w jakim kto coś czyni albo też stan w jakim jest
używamy przyimka w z przyp. 7m np. w gniewie - w sprawiedliwości ziemskiej
swojej - czasem także przyimka o np. stół o trzech nogach - przyszedł o kiju zebrawszy.

Uwagi

Co do przypadku 1go liczby pojedynczej rodz: męskiego. -
Są źródłosłowy skrócone twardobrzmiące, które w pierwszym przypadku
otrzymują wstawne e np. orł, orzeł - kotł, kocieł - chłopc chłopiec - ps,
pies: kotła - szw, szew - łb, łeb - kubk, kubek - te wszystkie w następujących
zaraz przypadkach wracają do pierwotnego brzmienia i mówi się: orła, kotła,
chłopca, szewca, łba, kubka i t.p.
Co do IIgo przypadku
Niektóre rzeczowniki formują ten przypadek na obydwa zakończenia:
a i u stosownie do znaczenia np. brzeg na brzegu rzeki - schodziłem
z brzegu - woj: zabił wroga - dobył rogu - zamek: wziął zamku nie otworzył
wziął do zamku nie przyjechał.
Przypadek VIty miał pierwotnie zakończenie na om nie em dla tego
przed e nie miękczą się spółgłoski.
Przypadek VIIy zawsze jak piąty z wyjątkiem: panie! w panu - domie!
w domu - choć można powiedzieć o budowli używany mówiąc: w domie -
Boże! o Bogu. -
W przypadku 1szym liczby mnogiej, właściwem zakończeniem jest i lub także
owie. Anieli - aniołowie. Nadto wcisnęło się tu jeszcze trzecie zakończenie
wzięte z przypadku IVgo, twarde y, które w dzisiejszym połączeniu w niektórych
rzeczownikach nawet zupełnie wyparło z użycia dwa pierwsze zakończenia
i słowo jedno zastępuje ich miejsce np. psy zamiast dawniejszych psi; wilcy
obok wilki również używane; orły zamiast orli - groby - koty - anieli, żołnie-
rzy: doktorzy, mieszczanie - które zaś tylko mogą formować także: anioły, żołnie-
rzy - doktory - mieszczanki.
Uwaga doktorzy, mieszczanie nie odstępują tutaj od zasady ogólnej - gdzie tutaj y
zastępuje tylko właściwe i z powodu zmiękczenia spółgłosek r k na rz i po-
[illegible] c - przeciwnie zaś w rzeczownikach mieszczanki i zastępuje właściwe
y - mówi się ci doktorzy, ci mieszczanie - te doktory, te mieszczanki - również:
ci Polacy - te Polaki - szpiegi - szpiedzy - w deklinacji, ale tylko w deklinacji
k miękczy się na c przed i: rodak, rodacy - ch na s bardzo często np. Włoch
Włosi - głuchy - głusi.
Wobec teraźniejszego stanu języka zasada ogólna jest następująca: Zwierzę-
ta i rzeczy rodzaju męskiego, mają w przypadku 1szym licz: mnog: zakończenie
na y albo przy k i g zamienione w i: ogrody, zęby, lasy, wilki, stogi, jest
to więc forma rzeczowa - przeciwnie imiona męskie osobowe mają
pierwszy przypadek na i albo na owie i formę rzeczową na y: żyd
żydowie - żydzi - żydy - wójt - wójci - wójtowie - wójty. -

Nie wszystkie jednak rzeczowniki osobowe mogą się równocześnie tworzyć formę osobową na i lub na owie — mówi się tylko Polacy — nigdy Polakowie — przeciwnie zaś panowie nigdy panie — zwyczaj o tem stanowi.
Niektórzy upatrują w formie rzeczowej jak n.p. doktory, pany, generały — przyjęcie zabarwienia wyższego na nie jaki, co jest zupełnie rozsądkowi przeciwne. Inni upatrują w tej formie jakiś cień lekceważenia, ale na to nie ma stałej zasady — mówi się wprawdzie: te hultajniki, szalbierze, pastuchy, chamy, łotry, oszusty, lecz z drugiej strony poeci formy rzeczowej używają właśnie na podniesienie rzeczownika: „W co twoje pobożne wierzyły pradziady — „Żegnamy was, wzięcie ostatnie bohatery ziemi —" po niektórych współgłoskach w formie rzeczowej imion osobistych często się używa e: królemęże — jak: bóle, orgie, noże.

W uroczystym tonie 4ty przypadek osobowe imiona także czasem przybierają formę rzeczową; np. gromi łotry — sieje napastniki — zwyciężył nieprzyjacioły swoje.
Przypadek VIty licz. mnogiej dawniej kończył się na y, co też w części i dotąd pozostało np. z dwoma otrzyty — z aniołty — ale daleko zwyczajniejsze jest teraz zakończenie na ami wzięte przez nadanie z rzeczowników żeńskich. Można tedy mówić: przed dawnymi czasy — z bitnymi wojowniki — albo czasami — wojownikami — y jest uroczyste.
Przypadek VIIty licz. mnogiej dawniej się kończył na ech teraz na ach. Stąd pierwotny formy utrzymał się w wyrażeniach: we Włoszech, w Tarcech, w Prusiech — w czasiech.

Nauka o słowie

Czasownik nie może ani w orzeczeniu ani w żadnem innem miejscu zdania pojawić się bez pewnej formy. Forma ta zaś koniecznie być musi czasem, trybem lub imiesłowem, a prócz tego bywa pewną formą osoby, liczby, niekiedy rodzaju. Jaka forma w jakiem zdaniu odpowiada celowi, o tem stanowi nauka o słowie

Gatunki słów

Słowa są niedokonane i dokonane, poczynające, częstotliwe i dorażne, przechodnie i nieprzechodnie. Oprócz tego są słowa zwrotne, zaimkowe i nieosobowe.

Słowa niedokonane wyrażają czynność niedokonaną n.p. nosić.

Słowa dokonane wyrażają czynność dokonaną n.p. zanieść.

Słowa poczynające czynność zaczętą, trwającą jeszcze n.p. [illegible].

Słowa częstotliwe czynność powtarzającą się często n.p. pisywać.

Słowa dorażne czynność dokonaną od razu, w jednej chwili n.p. krzyknąć.

Słowa przechodnie wyrażają czynność ogarniającą swój przedmiot, przybierają według okoliczności przypadek 4ty lub 2gi i mogą być w formie biernej użyte, a też samo mogą przedstawić n.p. widzieć.

Słowa nieprzechodnie albo nie przybierają żadnego przypadku n.p. leżeć – albo przybierają wszystkie inne według okoliczności przyp. 2gi n.p. bać się strachów – przyp. 3ci n.p. pomagać synowi – przyp. 6ty n.p. brzydzić się niedołęstwem a niekiedy przyp. 4ty n.p. boleć nogę, wstydzę się. (nie może być w formie biernej obrócone)

Słowa zwrotne są to czasowniki przechodnie złączone ze zwrotnym zaimkiem się n.p. chwalić się – wyrażają, że czynność spływająca zwykle na jakiś przedmiot zewnętrzny, zwraca się raczej ku samemu podmiotowi i na niego tylko przechodzi. Słowa nieprzechodnie n.p. spać, pamiętać – zaimka się w tem znaczeniu nie przybierają nigdy.

Słowa zaimkowe tem się różnią od zwrotnych, że one nigdy bez się użyć nie mogą i wyrażają zawsze czynność nieprzechodnią n.p. śmiać się. Wyjątek jeden stanowi słowo: spodziewać się czego oraz spodziewana.

11. Jeżeli dwa lub więcej słów czy zwrotnych czy zaimkowych następuje po sobie bezpośrednio, a przynajmniej w niewielkiej odległości, dodaje się im wszystkim zaimek się raz jeden tylko n.p. [illegible] Daremnie chciał się oddalić i skryć.

Zwrócić tu trzeba uwagę na tę właściwość naszego języka, że do słów zaimkowych i zwrotnych dodajemy zawsze tylko zaimek się bez względu na osobę i liczbę (w języku łacin: niemiec: fran: przeciwnie każdej osobie się rozróżnia). Podobnie też inne przypadki tego zaimka: siebie, sobie, sobą, w sobie, nigdy w języku polskim nie mogą się zastąpić odpowiedniemi formami zaim: osobistych: mnie, ciebie, tobie, mną, tobą, i.t.d. n.p. pisze ja proszę do mnie, a ty prosisz się samego błędy najgorsze nie po polsku powiedziane – trzeba mówić: ja proszę do siebie

– ty prosta Sibie samego. Tak samo też i zwrotny zaimek dzierżawczy swój, swoja, swoje służy do tego, do jakiej się osoby odnosi, np. brat mój się swego, bratem swym i do się swego brata – dziecko zabawia tylko swoje siostry, swoich rodziców, swoje zabawki.

Słowiańskim osobowym wyrazom odpowiadają takie czasowniki, które tylko w 3ej osobie użyte: pojęło się, zdarzyło się, wydało się. Wyrazy te nazywają się bezosobowe, gdyż wyrażenie bezosobowe, nie wprost do czynności np. głosem, słowa, jasne to, że ktoś mówi, czyta, widzi, słyszy jest. Wreszcie przeszłym i przyszłym słowa takie brzmienie zawsze rodzaju nijakiego np. błysnęło się – będzie padało – trzeba było – będzie mi było obojętne. Oprócz podanych czasowników wiele osobowych, mogą jednak wszystkie wyrazy przez zaimek osobowy w przypadku mianowniku jasne im do osoby 3ej. Kradły pojedynczy dodamy zaimek się np. bawi się – śpieszy się – jest się – pisało się – śpieszyło się – było się tem i owem itd. Kiedy, gdzie, czy, jak, dla kogo się zdarzyło. –

Do wieczystych sposobów wyrażenia bez osobowego należą takie wyrażenia: czasowniki zwrotne, które czas teraźniejszy tych wyrazów oddają przez osobę 3ią bezosobowej: czyści – myje się i przy tym bardzo mocno czyszczą sobie zębów podwórko: czyści się bardzo ciężko kosztowanie – myje się ogólnie że ta sprawa będzie załatwiona.

System czasów, trybów i t.d.

Wyżej system czasowy bardzo jakim sposobem za pomocą słowiańskich czasowników wyrazić dziedzinę na dodanie które innej języki np. greckiego posiadają bardzo wiele.

Podział na czasowniki Dokonane niedokonane formy jakich czasowników polska dostrzega potrzeba zawsze wtedy słowa takich które przy jednem i tem samem znaczeniu o tyle się rozpatrywać, że jedne z nich wyraża czynność zamkniętą, dokonaną, drugie zaś dokonaną np. wyjść – wychodzić – wstać – wstawać – kochać – pokochać – przy wszystkim czasów to od jednego, to do drugiego czasownika, dostrzegamy formy dwojakiego rodzaju które tych czynności wyraża – i rozpatrzenia czasu dokonanego do niedokonanego – odpowiedzieć.

Mianowicie rozpoznaje się trybie następujące:

Czas teraźniejszy nie oznacza czynności obecnie trwającej; takowa się formacja zawsze od słowa niedokonanego np. kąpię, biorę itd. Znaczenie czasu przeszłego niedokonanego na oznaczenie czynności przeszłej ale niedokonanej; tak przyszłego niedokonanego na dokonanego i dla oznaczenia czasu się z słowa niedokonanego np. wyjdziem – kąpiem.

Czas przeszły dokonany na oznaczenie czynności przeszły i dokonany; tak kroj się tworzy od słowa dokonanego: wyjęłam – wzięłam. Podobnie tych czasów ma zawsze z osobą stałe na jedny i tenże czas takim dokonanym.

Dla czasu przeszłego niedokonanego i dokonanego na oznaczenie czynności przeszłej i to pewnej jednej i zwykłej drogi, takie przeciwieństwo stosuje się do słowa niedokonanego, jeżeli mamy na tem, aby że dokonania

mienia

znaczenia, że ta odmiana czasowników dokonanych została np. już na tle
omówiona przed tem wyjaśnieniem, przeto tu nie ma potrzeby wracać do tego przedmiotu.
Co do słowa zaś dokonanego, które czasu teraźniejszego tworzyć nie może,
chcemy zauważyć, że owoż jest o skończonej dokonanej czynności np.
napisałbym, byłbym pisał, byłbym napisał, czasem zresztą
oznacza dokonanie połączonego efektem, który jest jedno tylko.
Czas przyszły niedokonanego. Służy na oznaczenie czynności, która
z danego w którym się momencie odbierać zaczyna, bez określenia
czy będzie dokonana. Powstaje się od słów niedokonanych np. będę
czytał, będę pisał, albo czytał będę, będę pisał itp.
Czas przyszły dokonany służy na oznaczenie czynności, która ma dopiero
nastąpić, ale nie zawsze ma być dokonaną zostanie. Tworzony go od słów
dokonanych np. zrobię, napiję, położę itp. Jak czasu przyszłego tego
niektóre mają tworzenia podwójne, a mianowicie: jedno proste
drugie złożone z:
Dwa czasy takie mogą na oznaczenie tylko rozkazującego — niedokonanego
od czasowników niedokonanych i dokonanego od czasowników dokonanych
stworzone np.: czytaj! kupuj! bądź! bierz! dawaj, pomóż!
Dwa czasy równie na oznaczenie tylko warunkowego czyli uczynku,
przeszłego, nie dokonanego np. mijającym, kupowałbym — dokonanego np. zrobiłbym, kupiłbym.
Nie mogą mieć czasu tylko bezokolicznik dokonanego np. mogę zrobić, nie dokonała
czynności.
Następnie, które bezokolicznik sam to jednego, to drugiego czasownika
otrzymujemy następujące zmiesłowy
Zmiesłów czasu teraźniejszego, a mianowicie tylko różne jego rodzaje t. j.
tylko męski przysłówkowy, niedokonany i dokonany czyli przysłówkowy
np. mając — mający — to się zawsze tworzy od słów niedokonanych.
Jakoby z łacińskim participium praesens, ale znaczenie jego bywa
odmienne zależnie od kontekstu, czasem to potrzebie tłumaczyć
za pomocą: gdy się tłumaczy, pisząc, mówiąc — ale to nie zawsze może służyć
we wszystkich polskiemi zdaniami.
Zmiesłów czasu przeszłego niedokonanego przysłówkowy czyli tak zwany
często zmiesłów zakończony tworzony od słów niedokonanych np.
mówiąc.
Wszystkie zmiesłowe nie mają żadnej formy, tylko odpowiada jej formy
tej bardziej: participii słownych tylko czasowników.
Zmiesłów czasu przeszłego czynnego np. dawszy a — ostatni — był —
skończywszy — zgubiony — upłynęły — uschnąwszy, zamarzłszy — tworzy
się jak bezokolicznik sam tylko dodaje dokonane i to wyjątkowo, które
oznaczają go tworzony prosto np. był on biegły — dawszy — przeszłego
przez pomoc zmiesłów biernego, który jako od wszystkich czasowników
pochodzący, przybiera znaczenie czynne: zgubiony t. j. zgubił sam
przez siebie nie być przez kogoś zgubiony — uschnąwszy. Wszystkie słowa
przechodzące, bezzwrotne biorą tylko zmiesłowie bierne przy czynnym
tłumaczeniu np. zabrawszy

Dwa imiesłowy bierne niedokonany i dokonany n.p. mijany – kupowany, mierzony kupiony.
Dwa czasy przeszłe nieosobowe niedoko. i dokonany n.p. dobywano zdobyto – mijano, ominięto lub omijano – spano – wyspano się.
Dodatkowo wspomnieć tu trzeba o tak zwanej koniugacji złożonej (conjugatio periphrastica) którą wyrabiamy za pomocą słowa mieć łączonego z trybem bezokolicznym słowa dokonanego lub niedokonanego stosownie do oznaczenia o jakie chodzi n.p. mamy pisać – miało wyjść na dobre. – Ta koniugacja ma w trybie oznajmującym tylko dwa czasy: przyszły i przeszły: – mam zrobić – miałem zrobić. – W trybie idealnym koniugacja złożona także posiada dwa czasy, rzadko się jednak używa: miałbym napisać czas obecny – byłbym miał napisać miałbym był pisać – czas miniony. – Imiesłowy ma koniugacja złożona następujące: Imiesłów współczesny n.p. mając pisać. Imiesłów zaprzeszły n.p. miawszy napisać (rzadko używany). Imiesłów przymiotnikowy odmienny n.p. mający pisać. (Ten ostatni zastępuje nam brak imiesłowu czasu przyszłego i ściśle odpowiada łacińskiemu partic. futuri na urus)
Nakoniec złożoną jest ta koniugacja w każdym z powyższych czasów i imiesłowów wyrażać czynność bierną n.p. Ojciec [illegible] lub miał być kochanym przez syna – córka miała być kochaną przez ojca.

Oznaczenie szczególnych właściwości niektórych trybów i czasów

W każdym języku, w łacinie i w naszym, mają czasy dwojakie znaczenie bezwzględne i względne. Jeżeli mówię i ogóle: piszę – pisałem – będę pisał natenczas stawiam czynność pisania w teraźniejszości, w przeszłości albo w przyszłości – to jest bezwzględne oznaczenie czasu czynności i to są czasy bezwzględne.
Jeżeli dwie czynności dzieją się w jednym i tym samym czasie, albo też jedna poczyna się dopiero po ukończeniu drugiej, to choć używamy na ich wyrażenie czasów na pozór takich samych, są jednak to czasy względne. – Język nasz nie tyle obfituje w czasy służące na oznaczenie czynności względnych jak język niemiecki lub języki starożytne, lecz oddaje czynność bezwzględną i względną przez te same czasy n.p. Tam matka cierpi, ty się bawisz spokojnie – Chciał [illegible], gdy odeszła [illegible] osoba. –
Wyjątek stanowią tylko obydwa imiesłowy przysłówkowe na ąc i szy, jako też czas zaprzeszły które służą zawsze i jedynie na oznaczenie względnych czynności n.p. Idąc spotkałem – sprzedawszy jedno, kupiłem drugie – [illegible] był [illegible], gdy mu się przypomniało...
Trzeba pamiętać, że zdarzenie czy obecne, czy przeszłe, czy przyszłe, jeżeli tylko jest trwającą czynnością równoczesną, zawsze się oddaje przez odpowiedni czas słowa niedokonanego n.p. W tem gdy raz jednego od kościoła wychodził, spostrzegłem leżący żebrak bez nogi na drodze. – Także czynność która się przerwała, nim się jakaś druga zaczęła, wyrażamy przez odpowiedni

odpowiedniczą słowa oznaczonego np. gdy potrzeba skrzydła stroju wtórnego przeszyte złotą w Sandomierz i ostatnie życzenia dziecka.

Czasu teraźniejszego często bywa używany w języku opowiadania oraz bywa mieszany z czasem przeszłym, ponieważ wtedy bardziej czasem przy. tego zamiast: bawiąc się bawiąc np. Wtem Borowik głowę ciche wyjęcie, do okien się zbiega — Jerzyk się, biegi, oczekują że Derkacza krzyki — Wtenczas Jagusia pokoju czuli się na stole i woła:

Tryby

Mamy w języku naszym trzy tryby: Tryb oznajmujący, rozkazujący i życzący - Każdy z nich wyraża pewien odrębny stosunek zachodzący między rzeczownikiem a podmiotem.

Tryb oznajmujący wyraża rzeczywistą czynność, stan rzeczy, a bywa rzeczywistości nie wątpimy - Tryb oznajmujący jest albo w formie zdania twierdzenia albo w formie pytania np. czyż płaczesz? Stawiamy on bywa czasu teraźniejszego i przeszłego.

Tryb oznajmujący wyraża rzeczywistą czynność, jeżeli to co ono wyraża, ta czynność dzieje się rzeczywiście, albo jeżeli o czasu którego mówimy, jeżeli rozkazujący rozkaz ten który ją wydaje, ona wykonać np. chodź tu mój chłopcze — czapkę się kłaniać - Nie tylko Wiesia tam i nie rozumie ona. Jan pewnie.

Tryb oznajmujący wyraża również jeżeli chodzi o czynność która przeszła z trybem rozkazującym, słowa pewnie, że Stasia pokłoniła się na ulicy przed panem. Jan przyszedł czas przeszły z trybem oznajmującym, a Stasia pokłoniła się czas teraźniejszy. Jan przyszedł czas przeszły, a Stasia pokłoniła się czas teraźniejszy.

Tryb rozkazujący wyraża rozkaz, prośbę, życzenie, przestrogę np. Zawróć Jasiu! Jan jest czasem głównym teraźniejszym, a Jasiu się jest jak podporządkowanie sądzę czasem przeszłym, bo gdyby nie wiedzieć chodzi jasno się tego już się zdarzyło.

Tryb rozkazujący ma rozmaite odcienia w naszym języku, głównie są: rozkazujący, życzenia i warunku. Najczęściej ma zastosowanie w pierwszej osobie, że tego tryb ten często używamy sam.

W naszych językach rozróżniamy następujące rozkazujące:

1° Bezpośredni rozkaz, gdy mówiący wydaje rozkaz bezpośrednio np. Nie sprzeciwiaj się ojcu tego bezczelnie. - Drugi rozkazujący. Jasiu skończyć, że nie wolno nam, Nikt nie może nam zabronić tego bo tak. - Zdarzają się jednak przypadki, w których pierwszy rozkaz zabrzmiałby rozkazująco, ponieważ zdanie bezpośrednie rozkazujące tylko wtedy jeżeli, gdy w drugiej części zdania nie ma ale nie wątpi np. nie pomoże nam, że był chory - Nakazanie tylko nie wiary

tam

Sens, że prawa jest obowiązkiem każdego człowieka.

2ᵉ Wiele wyrażeń bezokolicznych z podmiotem nie- określonym np. Boi się tego przejść? Kto się boi tego przejść? Kogo się boi przejść?

3ᵉ W porównaniach kładziemy tryb bezokoliczny jeśli to, do czego coś porównywamy, bywa widzimy sobie jako coś ustalone, podobne, albo jako zdarzenie rzeczywiste, a przeciwnie kładziemy tryb oznajmujący np. zamiast: Jak się z piekła wraca, a czeka jako widzenie, co nigdy nie bywa — to się porównania do rzeczywistości zastosowanie z trybem oznajmującym — Dla tego wyrażenia — Leon w tych zdaniach: „a wszystko to wyglądało, jakby kobiety, rozdarte, na które z wrzaskiem gromadziły się" — Jak jest użyty tryb oznajmujący, bo kobiety rzeczywiście przepychały się.

4ᵉ Wyjątki charakteryzujące niektóre sposoby bezokolicznego wyrażenia w zdaniach zależnych, które wyrażają wprawdzie coś bezwarunkowego, ale brak oznajmującego odrzucenia, przeczenia przy wskazaniu — Niekiedy to jeszcze od jakiegoś warunku zależało — np. oczywistym dla Leona wielką prawdą — zgadzałoby się, że się powinno urodzić — Dobrze byłoby wyjść czasie zdrowia — Zdarzenia w zdaniach które oznaczają tylko chęć i możność, że czynność miałaby nastąpić, gdy by jej stawa zawsze pomyślna okoliczność nie przeszkadzała np. Chciałbym się, abym był dobrego tropu — co znaczy, że gdybym zdrowia tego chciał, abym był dobrego tropu — Przy wyrażeniu chęci, możności, że nie widzimy, że tylko w przypuszczeniu wyrażamy: chciałbym

5ᵉ Następnie bezwarunkowy sposób bezokolicznego przy takich zdaniach przy których wyrażenie wyprzedzamy w drugiem zdaniu przeszłe lub warunek i kładziemy sposób bezwarunkowy w obydwóch zdaniach np. Lubię czytać na to stary Bytom, gdy czuł. Powinno to duchowieństwo i co gorsze się kołatał. — Gdybym ja nie był wtedy, nie byłby to mogłem.

Gdybym ja to Lecia, ktoś orgodzie uznałby na całe przypadek.

Takiemu sposobem wyrażenia to samo wątpliwości, co bez wątpliwości wyrażeniu tryb oznajmujący przeciwnie: Latka, widzi tego tropu — Pisze nie sprzeczność to że Mazurek — Niekiedy i tak tryb oznajmujący zastępuje w sposób życzący podający: o, że, gdyż, niech, które się przez Gr. zdaniu: aby, niechby, żeby itp.

Sposób zależności wyrażenia czynności dopiero zamierzonej. Kładziemy go szczególniej w słowach: zamierzam, myślę, życzę, pragnę, że, staram się np. Otrzymuję wiadomość, że wszystko wyszło pomyślnie — życzę wam, abyście tego wszystkiego nie doświadczyli.

Użycie bezokolicznego

Użycie bezokolicznego zależnego zdarza się wtedy, gdy podmiot zdania zależnego jest tym samym, co podmiot zdania głównego, gdy podmiot zdania zależnego jest tym samym, co dopełnienie zdania głównego, a zdanie zależne jest dopełnieniem zdania głównego, gdy podmiot zdania zależnego jest tym samym, co przydawka zdania głównego, gdy podmiot zdania zależnego jest tym samym, co okolicznik zdania głównego.

1ᵉ Bezokolicznego użycia bezokolicznego przyczepiamy go do wszystkich takich słów, które nie mogą same przez się dokładnego zdania

i w tem sposób je dopiero uzupełniamy. Mowa to w wielkiej zwarte pozostałości; obrazy te bierze się: zewnętrzne - wyrażają doświadczenie - wewnętrzne zjawiska - wrażenia, które zdarzają się, zdarzeniem, trzeba, wolno, powinno, wypada. Słowem przybliżają go i wszystkie czasowniki konjugacji zwanej.

2ga Trzecia znaczenia wyrazu bezokolicznego jest takie, że rzeczywiście bardzo często i samodzielnie czasu zdania, to jest albo rzeczownika do jakiegokolwiek przypadku, albo słowo pobrane do trybu oznajmującego, rozkazującego lub życzącego.

Bezokoliczne rzeczownika przybiera wyraz bezokolicznego w następujących razach:

1o Gdy zastępuje mianownika podmiotu lub orzeczenia n.p. Wstać wczesnym jest bardzo się do pracy. Współczuć przed pokusami jest to wielkim dowodem odwagi. Rozumieć na chwilę jego rozpaczy, było to wzniosłością nad ogólną troskę.

2o Kiedy zależy od jakiego słowa przechodniego jako przedmiot jego czynności n.p. Lubi pracować, ale i bawić szczerze bardzo lubi. Zaczął rozumieć - skończył czytać.

3o Kiedy następuje po wyrażeniach: mało mam - mam, brzmi - otrzymałem życzenie - otrzymałem radość - zmuszony jest - zmuszeniem spisobności - nie bierz podobieństwa bezpieczeństwa - z tych stanu wyraz bezokolicznego zastępuje mianownika dopełniacza.

4o Kiedy jest użyty przez jakiś przyimek n.p. Między pisać a pisać wielka jest różnica. - Zamiast czytać - do pracy się zabrać - zabrać ołówka bywa mianownika.

Zamiast czasownika podanego z jakim czasie i trybie oznaczonym bywają wyrazy bezokolicznego tylko, kiedy ogół jest tak łatwo domyślony, że się poznać można kto to czyni i wobec jakich okoliczności.

Jeżeli n.p. zamiast trybu rozkazującego n.p. Zostań na podwieczorek i mnie, to tobie, wszystkim, to tobie - po prostu by się powiedziało: tobie kiedy zostanę. - Wtedy to bardzo jak piękny że tego nie opisać - Bylem nie dać, zaraz w płacz - Gdy się rozgniewa zaraz się gniewem nosi.

Zamiast trybu rozkazującego: Siedzieć! milczeć! ani się ruszyć! - Dzieciaku, bardzie, mężowie. - Wpaść obcesu i pokazać jak to się dobrze robić.

Zamiast trybu życzącego n.p. Gdyby tylko na tem skończyć, to i zaczynać nie warto - Chociażby stracić całą majątek, nie ustąpić - by ziemia trzęsła, nie żyć z tego stanowiska Aby nasze prace skończyć, stoczymy się boje wygrać. Oh. gdyby mnie pieniądze.

Stworzenie świata

Pomiędzy wszystkimi czasownikami same tylko słowa wszechobecności tej własności, że albo z tej strony wyrażają czynność jako takową z podmiotu wychodzącą a przechodzącą na bierność, albo też z przeciwnej strony jako bierność czyli przedmiot tej czynności na siebie skupiającej przyjmują np. Bóg stworzył świat – świat został stworzony przez Boga.

Pierwszego razu czasownik stworzył nazwaliśmy czynnym, a drugiego czasownik został stworzonym biernym.

W wyrazach czynnych kładziemy rzecz tak osobę czynności z przyp. 1sza jako podmiot a przedmiot w przyp: 4tym – Bóg 1sza stworzył świat 4ty – w wyrazach biernych odwrotnie kładziemy to co było przedmiotem w przyp: 4tym a to co było podmiotem wyrażamy za pomocą przyimka od przez, lub kładziemy w przyp: 6tym np. Świat został stworzony – człowiek jest kształcony przez naukę – człowiek nauką kształcony.

Pomiędzy czynnymi biernymi a czynnymi zwrotnymi mniejsza w pozorach czynności zwrotna – słowa przechodzenie mogą wyrazić zarówno stan w którym rzecz czynności np. Brzemię dźwigał Hektor przez trzy godziny – Galija była podbita na trzy razy – Galijo podbita się na trzy razy.

Czynności zwrotna w polskim języku wyraża zawsze osobę która się sama na czynność bierną, zwykle zowną biorąc się zdaje za czynność bierną – bierna ona mniej się przedmiotach rzeczywistych np. dom się podziwia bielizna – czynna przy osobowych np. ten się podziwia ludzi.

Jeżeli sposób wyjaśnienia był wyraźny, czy przez czasownik czynny bierny, czy zwrotny, to wspólnie wychodzimy jedno, to mogło pozostać samemu – w niektórych jednak razach nie jest to dopełnienie do woli wyrażnego zostawione, jakby bowiem wiedzieć jakiego czynności skupiającą na przedmiot a nie biorącą kto ją sprawuje, rozumiemy który wyraża się sposobem biernym np. Karol XII przez odbycie [illegible] został zamordowany. Tutaj nie wiemy wyraźnie się sposobem czynnym, to nie wiemy kto go zamordował, czy zwrotnym, bo tutaj znaczyło by się sam zamordował.

W języku, szczególniej greckim i łacińskim, które bardzo często używają formy biernej na to osobne formy czasów, które w polskim stale nieużywany się do wyrażenia biernych a ostatnie tylko konwersacji; oczywiście od tego, że wszystkimi je tylko przez złożenie, co nie jest dogodnem, nie zagęszczeniem, a potem i to przyczyną, że nadawało na wyrażenie nawet takich zdań jak: Karol XII zamordowany został. Inne sposoby w którym w tych językach bierni jak inne okoliczności.

Sposoby te są to wyrażenia nieosobowe. Możemy powiedzieć:
Zamordowano Króla XIIIy – jakli się to Zdarzyło Stało – nie wyszło Barodziejstwa się to Zrazu Dzieje – zdarzyło – mordowano tedy – jakli rzecz
nie dopiero wiedzą nastąpia.
Tak bierze pasywa sobie w oddaniu formy biernej: 1e wyrażenia zwrotnemi – 2e nieosobowemi – 3e osobowemi zwrotnemi osobowo tak nieosobowo będzieni n.p. Słowo zwrotnie osobowo będzie w znaczeniu biernem: Słowa autora nie wiedzą
książek się nienawidzi – zdaniem jest tego nieprzyjaciół – Słowo zwrotnie nieosobowo będzie w znaczeniu biernem. Książka jeszcze dzisiaj czytanej niż się zwykle autora. Wiedz autor jest zawsze prawie co się tak wiedz zawsze bardzo
– Skoro się nie czyje siły potrzebny ich wykonania zawsze, to go się nie głosi.
Nieosobowi czynności się dla nas wyrażenia mogą być trzy czynności czynności będzie to być nie może, przez czasownik zwrotny, dla tego w języku naszego formy zbiorowe bierne będzie się obce znaczenia. Do niektórych czynności biernych przy się dzisiaj przyczyny osobi dzisiaj przyczyny czynnemi postawiony to się formy sposobu zwrotnych tak czynnych, albo ich wcale odpowiednie albo trzeba daleko i obszernie rozwijać.
Do takich czynności należą: 1e czynności biernych bez się:
1e Znaczenie bierne n.p. tworzą Zabity – całkiem kochany – Hannibal to nie wiecznie zdarzył być znanym.
2e Czyny bezokolicznej biernej dokonanej i niedokonanej n.p. Nie zdaje by to dzieło wcale jeszcze wykonanem: Może być znanym ale nie zdaje.
3e Bierna konstrukcja czyli zdaniowa n.p. Na wierzchu widzieć zdaniabi być prawdą – zdaniabi być do nad wyobrażenia – Lepsza czyli to stanie nie być z zapałem przyjęta.

O zdaniu złożonem

Części zdania złożonego bywają albo współrzędne, albo poboczne czyli podrzędne względem swego głównego.

Zdania współrzędne łączą się ze sobą albo za pomocą spójników, albo też bez nich składają ciąg jednego pomysłu; zdania poboczne przeciwnie spaja się ze zdaniem głównem koniecznie zawsze przez jakiś spójnik.

Spójnikami nazywamy tu jednak nie same spójniki w ścisłem znaczeniu n. p. że i jednak, ale także niektóre przysłówki a nawet zaimki przybierające w takim razie znaczenie spójników.

Przykład na zdanie współrzędne: Mędrzec panuje nad światy, sam dzielny, sam bogaty. Jemu się ziemia ścieli, jemu wschodzą zorze, pieni się morze; On w tem niewzruszonym wybujałej myśli zawiłości, z żywiołami, ziemią, oceanem; zwierząt, ludzi jest panem.

Przykład na zdanie podrzędne: Zdało mi się, że widzę ogniki błędne w oddali. Dowiadujemy się, że te gwiazdy, które co wieczór widzimy na niebie, są to całe światy.

Zdania współrzędne są głównie trojakie: albo zwyczajne, stojące obok siebie po prostu ustawione jako części jednego ogólnego pomysłu; albo wynikowe mające się do siebie jak przyczyna do skutku; albo przeciwstawne tak ze sobą złączone, że jedno drugie znosi ogranicza lub się jemu przeciwstawia.

1° Zdania współrzędne zwyczajne, gdy się nie łączą ze sobą żadnem podobieństwem swej treści, to przybierają następujące spójniki i spójnikowe przysłówki:

i, a, zaś, też, także, takoż, także też, jak, tak, oprócz tego, tudzież, oraz, nadto, również, jakoto, lub, czyli, ani, ani-ani, — porządkowe: naprzód, najsamprzód, najpierwej, potem, dalej, powtóre, potrzecie, wreszcie, nakoniec, aż, naostatek, — stopniujące: nawet, nawet i, jeszcze i, ani, ani nawet, nie tylko, ale i, nie tylko, lecz, lecz nawet, lecz także, lecz jeszcze — rozłączne: to-to, już-już, jużto-jużto, już też, częścią-częścią, bądź-bądź, raz, drugi raz, razto, znowu, czyli czy, czy-czy, często-często, czy też, lub-lub.

Przykłady na zdania współrzędne zwyczajne: Za Stanisława Augusta pisano ciągle, pisano wiele, zbierano, tłumaczono, naśladowano wszystko.

Nakoniec Brodziński wziął pióro do ręki, zaczął mężnie głęboko rozmyślać i [illegible] pierwszego krytyka w Polsce.

Przeciwnie mnożą się — Pierwszego dnia był sługą królewny, a następnego księżniczek — „Wziął Wojtek wyżeł od pana, błąkał się kilka, nakoniec zmarzł pana i przystał do wilka." — „Wszedł nie był jeszcze, zaczął jak człowiek roztropny, aż skradłszy się do okna, wpadł w ogród konopny." — „Przyszła słabość, aż mędrzec co firmament mierzył, nie tylko w Pana Boga, i w upiory wierzył." „Człowieka, swego wiernego, bo nie tylko zmysły, ale i sądy twoje od drugich zawisły." —

2° Zdania współrzędne łączne łączą się przy tobie wielkiej ilości spójników, zależnej jednak od zdania, które jest drugiem przybiera odstępujące spójniki:

Przyłączające: bo, bowiem, albowiem, gdyż, ponieważ.

Skutkowe i wnioskujące: a, dlatego, dlatego, stąd i ztąd, przeto a przeto, i przeto zatem, azatem, to, to tu, a tak, jakoż, więc, a więc tak więc, toż, a tyle.

Przykłady na zdania współrzędne łączne: Nie wszystkim dworzy list napisać. Bardzo mię głowa boli. - Dobrze mi, bo umieram przy tobie. „Dosyć na to co mowię, albowiem sąd będzie." „Pewny był pierwej tryumfu chrześcian, przeto ewangelią brać postawia wielki oprawić w kościoła ścian w stare słowy wskrzeniski". Wiosna jedno w lesie boi zostawia trwogę: gdyż Piotr, ponieważ zawsze się grzeje; więc pozwala bezmiar, burzenia, na każdy kraj.

3° Przeciwstawne zdania współrzędne łączą się do siebie w takim stosunku, że albo jedno zdanie mogłoby zupełnie zupełnie drugie, albo się też wzajemnie, albo jak się o jakiekolwiek sposób przeciwstawia. Zdania takie mogą się zawsze bez spójników obok siebie stawiać, albo też przybierają następujące spójniki:

Łączące: zwłaszcza - zwłaszcza - mnie, ale mię - lecz lub owszem:

Dzielące: albo - albo, albo - albo, albo - albo, albo - albo, czy - czy, ani - ani.

Wyłączające: ale, lecz, tylko że, zato, przecie, a przecie, wszakże, chyba chyba że, jednak, a jednak, jednakże, atoli, wszelako, wszak, mimo to, dla tego jednakże, nie jednako, wyjąwszy, tem wszystkiem.

Wzajemnościowe: i, zarówno, owszem, przeciwnie, zamiast.

Przykłady na zdania współrzędne przeciwstawne: Ostatniego wzdrażnia jak pobliżon orężny kary wrodzicielki, tygie wodzkowie nia opadzę na dół, zatem jeszcze." - „Sama jest tyś bez słowności mowa pozwoli słowienie" - „Chociaż mowie słyszeć nie że mowę trzeba być sam że mowie" - „Albo żyj, albo się że mowę żyj." - „Ona chory, a ty jesteś zdrowy, lecz mowi szybko głosy; chcesz bogactw? szczęścia jej mowi, lecz pożądze razem". Drzyjcie było jego oko, ale mowi ubiło przyjemny. „Ci pod cosem ziyć duchu, a mowi dobrych słuchać ziyć, a bitwie w okolo słuchu, a mowi y mie widzi rzeki."

Notatka z lekcyj P. Żmichowskiéj.

Treść.

1. Co nauka przynosi człowiekowi?
2. Jak się przygotować do nauki?
3. Ile można człowieka nauczyć?
4. Co to jest wola i jaka być powinna?
5. Na czém się zasadza metoda?
6. Jakim sposobem można ułożyć w całość nabyte wiadomości?
7. Jak się przygotować do nauki historyi i jakie są metody téj nauki?

Nauka przynosi człowiekowi ukochanie prawdy. Do nauki przygotowujemy się przez rozwinięcie władz umysłowych. Władze te są: Wyobraźnia, pamięć (trwała lub chwytliwa), uwaga (badawcza czyli spostrzegawcza lub skupiona), sąd i rozum.
Stan zdrowia wielki ma wpływ na jasność lub niejasność myśli; ztąd tak ważną rolę w wychowaniu zajmuje hygiena. Lecz z drugiéj strony i dusza wpływa na ciało, w życiu zatém po-

trzebną jest nietylko hygiena fizyczna, ale i moralna. Hygiena moralna polega na zjednoczeniu sił fizycznych i moralnych, wystrzeganiu się wszystkich kłamanych uczuć, obłudy towarzyskiéj itp. Chwile heroizmu niezmiernie wiele zużywają sił fizycznych. Jako zabezpieczenie posłuży wyrobienie w sobie stoicyzmu, polegającego na spokojném przyjęciu konieczności. Nie należy pojęcia stoicyzmu łączyć z pojęciem rezygnacyi, która się zasadza na biernem przyjęciu konieczności.

Każdy człowiek posiada pewne sobie właściwe zdolności, które stanowią jego osobistość. Nauka może wpłynąć na osobistość, ale jéj przeistoczyć nie jest zdolną. O tyle można nauczyć człowieka, o ile jego urodzone zdolności na to pozwolą.

Tak samo we względzie moralnym wpłynąć jedynie można na wolę człowieka.

Wola jestto władza duszy, która wtedy będzie wolną, gdy uczynkom naszym towarzyszy wewnętrzne uznanie, a zatém wolna wola jestto zjednoczenie woli i uczynku. Przymus na wolną wolę może być wewnętrzny i zewnętrzny. Przymus wewnętrzny stanowią złe skłonności i ciemnota.

Metoda powinna odpowiadać trzem warunkom.
Te są: 1. Względ na czas.
2. Kolej przedmiotów
3. Rozkład przedmiotów.

Rozkład naukowy z zastosowaniem do fizycznego rozwoju.

Do lat siedmiu należy się dziecku najwięcej ruchu, słońca i powietrza. Uczyć można tylko rozmową prowadzoną stopniowo i systematycznie.
Od siedmiu do dziesięciu. Mechanizm nauki. (czytanie, pisanie poprawne, pamięciowa geografija, pamięciowa historyja z datami, historyja polska z chronologiją, zoologija w prostym zarysie, arytmetyka domowa.) Nauka w tej epoce ma na celu rozwinięcie pamięci.
Od 10-14. W tym czasie umysł najwięcej dąży do twórczego spoczynku; należy więc działać na wyobraźnię i na zmysł moralny. / Historyja grecka i rzymska anegdotycznie i biograficznie podawana, jako przeciwstawienie historyja średnich wieków, rycerskie czasy. Hist. polska z podziałem na 4 epoki: 1. sięga za epokę Jagiellonów. 2. Obejmuje wiek złoty. 3. Upadek Polski do 30go roku. 4. Najnowsze czasy.

Z literatury polskiej najpiękniejsze wyjątki w czytaniach. Geografija matematyczna i geografija własnego kraju. Czytania o zjawiskach przyrody. Rachunki w zastosowaniu do gospodarstwa domowego w celu nauczenia oceny pracy ludzkiej i pieniędzy. Główną dążnością tego okresu jest wpojenie zamiłowania dobra.

Od 14-16. Wyobraźnia rozbudzona w poprzednim okresie potrzebuje uspokojenia. Nauki przyrodnicze i matematyka. Hist. nowożytna i polska. Szkic pamięciowy historji literatury powszechnej i polskiej. Gramatyka polska. Tu najwięcej kształci się uwaga i rozwaga.

Od 16-20. Dla uporządkowania poprzedniej nauki samodzielna praca. Przeczytanie poprzednich kursów dla stworzenia sobie ogólnego pojęcia całości. Czytać jak najwięcej z dziejów Polski, hist. Anglii, Francji, Rosji, hist. kościoła i Hiszpanii, literatury rosyjskiej; krótki rys antropologii, prawa it.d.

W tym czasie następuje obranie sobie przedmiotu i samodzielna praca. Przytem należy sobie wytknąć dążność życia, która byłaby gwiazdą przewodnią wszystkich naszych czynności.

Nauka historyi może być mechaniczna albo rozumowa. Mechaniczna służy za przygotowanie do rozumowéj.

Nauka mechaniczna ma 3 sposoby: etnograficzny, synchronistyczny i perystatyczny.

Nauka rozumowa ma 3 metody: pragmatyczną czyli tendencyjną (Herodot, Bossuet), krytyczną (Naruszewicz, Lelewel)

Jako przygotowanie do nauki historyi posłużyć może wyszukanie znaczenia wyrazów używanych w téj nauce.

Społeczność jestto stosunek człowieka do człowieka.

Cywilizacyja
Arystokracyja
Państwo
Tolerancyja
Statystyka
Rząd
Oświata.

39

Notatki:

z roku 1874.

Nauka jest to ciągłe dochodzenie prawdy.

Do nauki należy się przygotowywać, zachowując hygienę moralną i fizyczną.

Świeżość umysłu, która należy do sił fizycznych najwięcej przyczynia się do jasności myśli; należy więc pielęgnować zdrowie ciała. Higiena moralna polega na zjednoczeniu sił moralnych i fizycznych, wystrzeganiu się wszystkich kłamanych nerwic obrzędowszystkiej itd.

Chwile heroizmu niezmiernie wiele zużywają sił fizycznych. Jako zabezpieczenie się, postuluję może wyrobienie w sobie stoicyzmu, polegającego na spo-

kojnem przyjmowaniu konieczności, a obok tego spełnianiu obowiązku.

Nie należy pojęcia stoicyzmu łączyć z pojęciem rezygnacyi, która się zasadza na biernem przyjmowaniu przeciwności.

Nauka wpływa na rozwinięcie władz umysłowych, które są: Wyobraźnia, pamięć trwała i chwytliwa, uwaga badawcza czyli spostrzegawcza i skupiona, wyobrażenia sąd i rozum.

Nauka ma zakresy: jeden, w którym się rozwijają władze umysłowe, drugi mieszczący w sobie właściwą, samodzielną naukę.

Każdy człowiek posiada pewne sobie właściwe zdolności, (najczęściej dziedziczne), które

stanowią jego osobistość.
Nauka może wpływać na osobistość, ale jej przeistoczyć nie jest zdolna.
Obyle można nauczyć człowieka, ile jego wrodzone zdolności na to pozwolą.
Wola jest to władza duszy, która wtedy będzie wolną, gdy uczynkom naszym towarzyszyć będzie wewnętrzne uznanie; a zatem wolna wola jest zjednoczeniem woli i uczynku.
Przymus na wolną wolę jest wewnętrzny i zewnętrzny. – Przymus wewnętrzny stanowią złe skłonności i ciemnota.
Metoda nauczania, aby była dobrą musi odpowiadać 3^m warunkom: te są: 1° względ na czas, 2° na kolej przedmiotów i 3° na wykład przedmiotu.

Rozkład nauki zastosowany
do fizycznego rozwoju dziecka.
Do lat 7mi należy się dziecku najwięcej ruchu, słońca i powietrza.
Uczyć można tylko rozmową, prowadzoną stopniowo i systematycznie.
Od lat 7mi do 10: Mechanizm nauki: czytanie, pisanie poprawne; pamięciowa geografija, pamięciowa historyja z chronologiją - zoologija w prostym zarysie i arytmetyka domowa.
Nauka w tej epoce ma na celu rozwinięcie pamięci.
Od lat 10 do 14. W tym czasie umysł najwięcej dąży do leniwego spoczynku; należy więc dziać najwięcej na wyobraźnię i na umysł moralny.

Zadem winna być a) Historyja
Grecka i Rzymska anegdotycznie i biograficznie podawana
jako przeistawienie historyi średnich wieków, rycerskie czasy.
Historyja polska z podziałem
na 4 części
1ª: sięga za epokę Jagiellonów
2ª: obejmuje wiek złoty.
3ª: Upadek Polski do 1830 roku
4ª: Najnowsze czasy.
b.) Ćwiczenia stylowe. Z literatury polskiej najpiękniejsze wyjątki w czytankach.
c.) Geografija matematyczna
i geografija własnego kraju.
d.) Czytanie o zjawiskach przyrody
e.) Rachunki w zastosowaniu do
gospodarstwa Domowego, w celu
nauczenia oceny pracy ludzkiej

i pieniędzy.
Główną dążnością tego okresu jest
wpojenie w dzieci zamiłowania dobra.
Od 14 do 16 lat. Wyobraźnia roz-
budzona w poprzednim okresie, po-
trzebuje uspokojenia.
Tutaj są na czasie: Nauki przy-
rodnicze i matematyka – Historyja
nowożytna i Polska. Takie pa-
miętniki historyi literatury pow-
szechnej i polskiej. Gramatyka
polska.
Tu najwięcej kładzie się uwagę
i rozwagę.
Od 16go do 20go roku. Dla uzupeł-
nienia poprzedniej nauki po-
trzebna jest samodzielna praca.
Przerabianie poprzednich kursów
dla złożenia sobie ogólnego po-
jęcia całości.

Czytać nas należy jak najwięcej
z Dziejów Polski, historyi An-
glii, Francyi, Rossyi, Historyi
Rościsza i Hiszpanii; krótki
rys antropologii, o prawie itd.
W tym czasie następuje obra-
nie sobie jednego przedmiotu
i samodzielna nad nim praca.
Przytem należy sobie wytknąć
Cząstkę życia, która byłaby
owiadz przewodnią wszystkich
naszych czynności
Chcąc się dobrze przygotować
do nauki Historyi, należy wy-
szukać znaczenia wyrazów u-
żywanych w tej nauce: jakoto:
Społeczność — stosunek czło-
wieka do człowieka.
Społeczeństwo
Cywilizacyja

Arystokracyja
Państwo
Tolerancyja
Statystyka
Rząd
Oświata itp.
Nauka Historyi może być albo mechaniczna albo rozumowa. Mechaniczna służy za przygotowanie do rozumowej.
Nauka mechaniczna ma 3 metody: etnograficzną, synchronistyczną i pragmatyczną.
Nauka rozumowa ma 3 sposoby: Pragmatyczny, czyli tendencyjny (Herodot, Bossuet) Krytyczny, (Naruszewicz, Lelewel) i kronikarski.
Bywa jeszcze jeden: arystokratyczno-krytyczny.

Pytania:
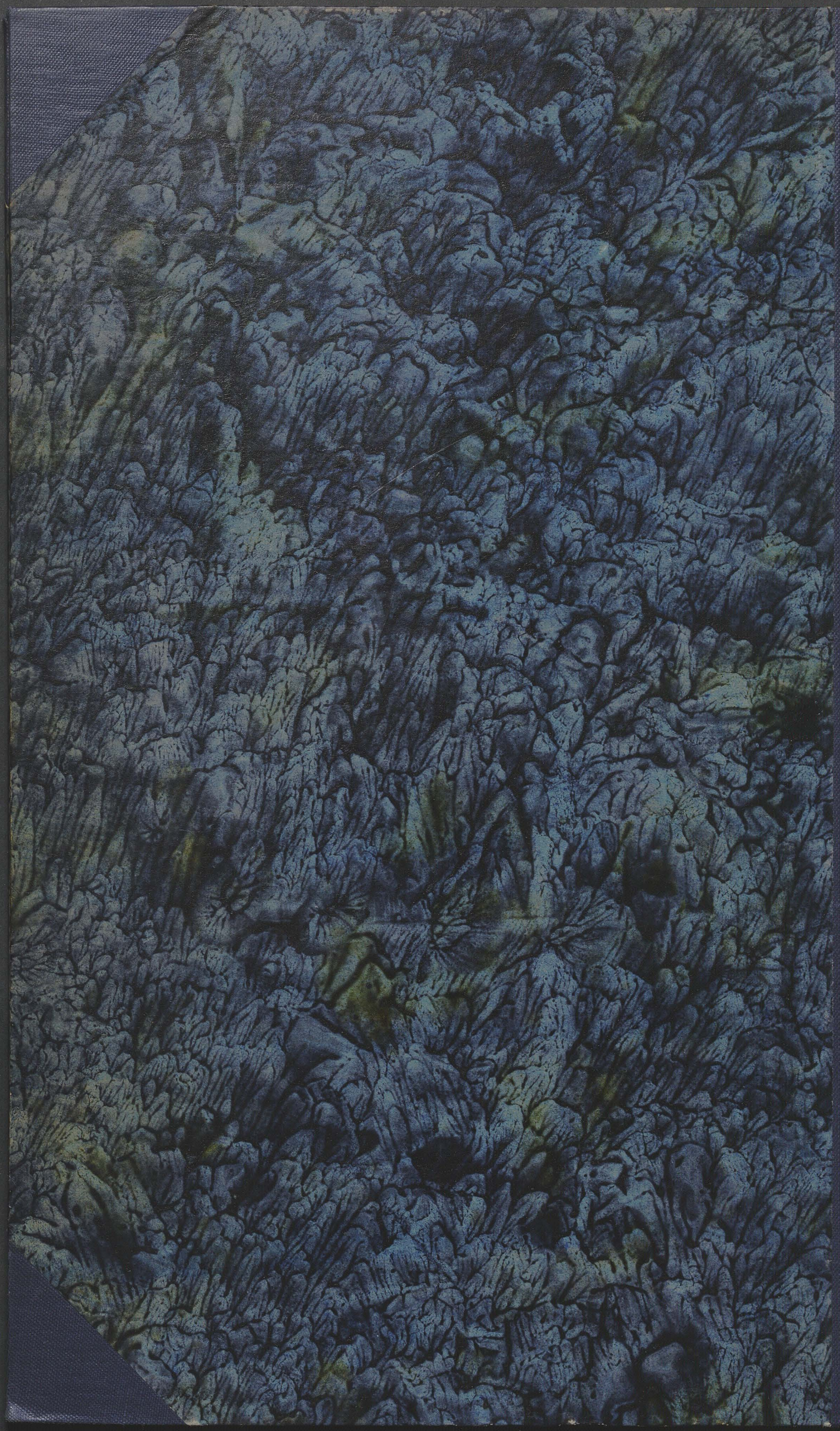
Co nauka przynosi człowiekowi?
Jak się przygotowywać do nauki?
Ile można człowieka nauczyć?
Co to jest wola i jaka być powinna?
Na czem się zasadza metoda?
Jakim sposobem możemy utrwalić
w całość nabyte wiadomości?
Jak się przygotować do nauki
Historyi i jakie są metody tej
nauki?